KIRKE OG KULTUR

INNHOLD:

HEFTE 10 DESEMBER 1933 40. ÅRG.

REDAKTØR: EIVIND BERGGRAV

Kirke og kultur utkommer med 1 hefte hver måned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10.oo pr. år, utlandet kr. 12.50. Kan bestilles på postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspedisjonen, Rådhusgaten 30B. Eftertrykk av tidsskriftets artikler uten kildeangivelse er forbudt.

SKRIFTEMAALETS BETYDNING HUMANT OG KRISTELIGT SET

(Indledning til diskussion ved Sigtunamødet mellem præst og læge d. 18/10—1933.)

Af overlæge, dr. med. H. I. SCHOU

Lad mig til at begynde med trække nogle klare linier op, saa vi undgaar konfusion i den kommende forhandling. Mange forhandlinger bliver uklare, fordi man undlader at definere begreberne.

Først maa man skelne skarpt mellem psykoterapi og sjælesorg paa den ene side — det spørgsmaal drøftede vi i gaar — og saa det rene skriftemaal paa den anden side. Ved det førstnævnte tænkes paa en aktiv virksomhed fra lægens side for at helbrede (psykoterapi) eller fra præstens side for at vejlede religiøst (sjælesorg). Ved det andet tænkes paa en passiv virksomhet fra baade læge og præst, nemlig det at modtage en bekendelse. Grænsen er maaske ikke altid skarp i livet; men den bør være det i diskussionen.

For det andet maa man skarpt skelne mellem det kirkelige skriftemaal paa den ene side og det private skriftemaal paa den anden side. Det kirkelige skriftemaal er efter sin idé forberedelsen til absolutionen, syndstilgivelsen, og videre til Altergangen. Det private skriftemaal er en rent personlig bekendelse fra det ene menneske til det andet uden religiøst formaal.

Som læge vil jeg naturligvis tale om det private skriftemaal, da min erfaring ligger der. Men som kristen lægmand vil jeg først gøre et par bemærkninger om det kirkelige skriftemaal set fra et historisk synspunkt. Ingen af præsterne her ved mødet har udtalt sig om dette, og jeg mener, at vi lægmænd kan opkaste det spørgsmaal, om ikke det kirkelige skriftemaal burde genoplives under en eller anden form.

Det kirkelige skriftemaal.

Det kirkelige skriftemaal er efter sin oprindelse ikke nogen menighedsskik men en munkeskik. Det opstod i klostrene omkring 4. og 5. arhundrede, og det var en maade, hvorpaa abbeden kunde være aandelig fader for sine munke og udøve en disciplinerende virkning. Det var særlig i Irlands gamle klostre, at denne skik blev øvet, og en af dens førere, Columba, forfattede i det 6. aarhundrede en skriftebog («pønitentiale»). Gennem denne kirkefaders virksomhed paa fastlandet vandt han gejstlighedens interesse for skriftemaalet, og omkring aar 900 havde skikken praktisk talt sejret i kirken.

Skriftemaalet var i begyndelsen frivilligt og ikke obligatorisk. Askeonsdag var den almindelige bods- og afladsdag. Men i 1215 paa 4. lateransynode blev skriftemaalet obligatorisk, mindst een gang om aaret; og kort tid efter, ca. 1280, blev skriftemaal og altergang knyttet fast sammen, hvad de ikke oprindelig var. Ingen maatte nu gaa til alters uden forudgaaende absolution, som atter krævede skriftemaal.

Oprindelig var præsten heller ikke den, som tilsagde syndernes forladelse. Han fremtraadte mere som forbereder, «intercessor». Men heri skete en forandring i det 11. aarhundrede, bl. a. p. gr. af Augustin, som i skriftet om den sande og falske bod hævder, at præsten i skriftemaalet træder i Guds sted. Han skal sige: «Jeg absolverer dig,» ligesom han i daaben siger: «Jeg døber dig.»

Hvad nu angaar skriftemaalet paa *protestantisk* grund, da er dette punkt et af de første, hvor Luther brød med romerkirken. I en prædiken d. 31/10-1516 udtaler han: I) At skriftemaalet ikke er basert paa den hellige skrift, II) At det ikke kan paatvinges mennesker, men maa være frivilligt, III) At man ikke kan opregne alle sine synder hverken for Gud eller mennesker, IV) At Guds tilgivelse afhænger ikke af denne opregning, V) At man kan skrifte ogsaa for andre end præster, jvnf. tanken om det almindelige præstedømme.

Luther fastholder derimod skriftemaalets idé, baade det kirkelige og det private. Absolutionen er en god gave til den enkelte, som han ikke kan undvære. Luther siger herom: «Jeg vil ikke lade nogen fratage mig det hemmelige skriftemaal og

vil ikke bortgive det for alverdens skatte. Jeg ved, hvor megen styrke og trøst det har givet mig. Ingen ved, hvad det hemmelige skriftemaal betyder, før han har maattet fægte og kæmpe med djævelen. *Jeg* kender djævelen godt. Havde I kendt djævelen lige saa godt som jeg, havde I ikke slaaet skriftemaalet saaledes i stykker».

Ved reformationen 1536 indførtes ogsaa skriftemaalet og altergangen i Danmark som to sammenknyttede men selvstændige handlinger. Altergangen skulde forudgaas af en afhøring (katekisation), præsten havde lov til at spørge, og den skriftesøgende skulde bekende sine synder. Dette skulde helst ske dagen før altergangen; det kunde dog ske samme dag før prædikenen. Denne ordning er strængt taget aldrig ændret lovformeligt, men den er langsomt forfalden.

Skriftemaalets forfald gik saaledes til:

Tiden tillod simpethen ikke at tage den enkelte til skrifte. Der mødte for mange før prædikenen til, at det enkelt skriftemaal kunde gennemføres. Først gik man derfor over til at lade folk skrifte i hold: familier for sig, karle for sig, piger for sig. Senere lod man en af holdet, en lægmand, oplæse et skrevet generelt skrifte eller syndsbekendelse. Senere igen lod man kordegnen læse dette generelle skrifte, og til sidst ophørte helt det højlydte skrifte. Den skriftende tav — eller som det saa smukt hedder — han «skriftede stiltiende.»

Endvidere ophørte præsten efterhaanden at spørge. Som det bemærkes af en dansk forfatter, pastor P. Severinsen: «Præsternes almindelige trang til at tale viste sig ogsaa her, idet de erstattede den skriftendes bekendelse med deres egen tale: Skrifttetalen. Denne blev saaledes en prædiken nr. 2». Til trods for adskillige diskussioner om dette spørgsmaal, f. eks. Rørdams og Møllers 1839, er skriftemaalet fortsat i denne udviskede og udvandede form. Enhver kan nu gaa til alters uden forudgaaende skriftemaal af nogen art endogsaa uden at have hørt præstens skriftetale, som efter sin idé skal erstatte det personlige skriftemaal.

Af denne korte historiske redegørelse fremgaar følgende:

Skriftemaalet er kirkehistorisk set en forberedelse til absolutionen og i visse tilfælde ogsaa til altergangen. Skriftemaalet er i sit væsen en religiøs akt, som tilsigter at frigøre mennesket

fra dets synd. Det er ikke noget humant eller psykologisk helbredelsesmiddel, det tilstræber ikke nogen slags psykoterapi end mindre psykoanalyse. Det er en ren religiøs handling. Dette udelukker naturligvis ikke, at præsten ogsaa kan modtage et privat skriftemaal («ørebikt») saavelsom lægen og anden kristen lægmand. Men man er dermed inde paa den anden form for skriftemaal, det, som docent Ysander i gaar kaldte «lægeskriftemaalet». Vi gaar over til at tale om dette.

Det private skriftemaal.

Trangen til skriftemaal i vore dager er stor. Læger modtager i hundredvis af bekendelser — nervelægen vel ogsaa i tusindvis. Min daglige gerning giver anledning til skriftemaal. Først ved stuegangen, hvor talrige patienter vil tale privat med overlægen; dernæst ved konsultationen, hvor mennesker jeg aldrig har kendt, aabner deres hjerte; og senere paa dagen i samtale med patienternes familie. Endelig i en udstrakt korrespondance med kendte og ubekendte personer, som trænger til at lette deres hjerte. Bemærk at det ofte er mig *ubekendte* personer der skrifter. Man skrifter lettest overfor en fremmed. En patient kom rejsende til mig fra Jylland og klagede over hovedpine. Der fandtes ingen tegn paa organisk nervelidelse. I løbet af en time udtalte patienten sig om hele sit liv og sine mest private forhold. Da hun kom hjem, skrev hun et brev og takkede mig for den udmærkede «behandling». Jeg erindrer ikke at have sagt et fornuftigt ord under skriftemaalet endsige givet hende en recept.

Hvad er aarsagen til denne bekendelseslyst i vor tid?

To aarsager skal nævnes: 1) Tidens øgede konflikter og 2) Den større aabenhed i intime spørgsmaal.

Visse konflikter eksisterer til enhver tid. Disse kan maaske sammenfattes i tre: For ungdommen seksuelle vanskeligheder, for manddommen økonomiske vanskeligheder, for alderdommen religiøse vanskeligheder. Hertil kommer imidlertid en række nyere konflikter samhørende med tidens sociale og moralske forhold.

Et moderne konfliktstof afgiver saaleder arbejdsløshed. Naar tusinder af mennesker gaar uden daglig virksomhed, fremkom-

mer en række moralske, økonomiske, familiære og politiske konflikter; særlig for unge kan de blive af dybtgaaende betydning.

Hvad der for lægen er det mest almindelige, er de seksuelle konflikter. Masturbation eller onani er meget udbredt blandt ungdom, ogsaa den kristelige ungdom. Aarsagen hertil kan være den seksuelle overirritation, hvori vi lever. Bøger, blade, aviser, film, radio, teater, alt bidrager til at ophidse mennesker seksuelt. Masturbationens behandling skal jeg ikke her komme ind paa, men kun bemærke, at alene bekendelsen af denne vanskelighed kan have hjælpende betydning overfor lidende mennesker.

Dernæst er der et stort og væsenligt konfliktmoment i nutiden: De antikonceptionelle midler. For første gang i verdenshistorien er mennesker i stand til helt eller delvis at bestemme, om de vil have børn eller ej. Man gør sig vanskeligt begreb om omfanget af dette problem. Personligt mener jeg, at det er verdenshistoriens største begivenhed. Det er i hvert tilfælde det største, der er sket i vor tid. De 16 millioner der faldt i verdenskrigen, hvad betyder dette mod de 100 millioner, som hindres i at blive skabt. Konflikten fremkommer baade hos gifte og hos ugifte. Angaaende ugifte blot et eksempel: En ung akademiker henvendte sig til mig om raad; han havde været forlovet i syv aar, arbejdsløs i tre aar. De to mennesker var bestemt paa at holde sammen. «Kan jeg forsvare at begynde paa seksuelt samliv med brug af antikonceptionelle midler? Den nuværende tilstand er vanskelig, næsten uholdbar. Men det er ogsaa vanskeligt for os begge at indlade os paa det frie samliv baade af etiske grunde og af frygt for graviditet. Hvorledes skal vi forholde os?»

Inden for ægteskabet bliver konflikten ikke mindre. Hvor mange børn har man raad til at faa? Hvor mange børn har en kvinde kræfter til at føde? Kan man skaffe sine børn en ordentlig uddanelse? Kan de senere faa en stilling i livet? Er min aandelige habitus af den art, at jeg ønsker den nedarvet? Eller er mine fejl og mangler saa store, at jeg *ikke* ønsker noget individ behæftet dermed? Konflikten foreligger. Resultatet bliver skriftemaalet for præst og læge.

Abortus provocatus skal nævnes i forbigaaende. Det er nær ind paa livet af vor slægt, ogsaa af den kristne menighed. Den

gravide bliver besat af en nervøs angst og uro, som nærmer sig virkelig sygdom. Er abort tilladelig i saadan tilfælde? Bør loven tillade en abort paa social indikation alene? Personligt mener jeg, dette er utænkeligt fra et kristent synspunkt. Men hvor dette kristelige synspunkt nu *ikke* foreligger? Atter en dyb konflikt.

Homoseksualiteten synes at være i tiltagen. Aarsagerne hertil skal jeg ikke komme nærmere ind paa. Det er somom saavel amatører som professionelle homoseksuelle optræder mest i de store byer. Et degenerationstegn i vor slægt som i tidligere slægter, men en svær konflikt for dem, der har et etisk arbeide, thi kristne ungdomsledere og præster kan ogsaa være homoseksuelle. De aandelige lidelser, der følger heraf, er saa svære, at de næsten ikke kan maales. Alene ved at modtage skriftemaal uden mindste dom kan det ene menneske her hjælpe det andet.

Nu maa vi dog regne med det andet moment der er aarsag til de mange skriftemaal, nemlig: Den langt større trang til aabenhed i intime spørgsmaal. De seksuelle konflikter *kan* synes at være flere, fordi de oftere *bekendes.* Den moderne mentalitet bevirker at der tales om ting, som tidligere slægter aldrig vilde have nævnet; ikke engang i det private skriftemaal. Maaske hænger dette sammen med den større nøgternhed og mere trang til klarhed hos den unge slægt. En «aandelig nøgenkultur» forefindes her, som ikke blot er af det onde. Man søger hjælp, fordi man tror paa, man kan faa hjælp. Før lod man fem være lige!

Det næste spørgsmaal vi vil drøfte er dette: *Gaar skriftesøgende hyppigere til lægen end til præsten?* Og hvis de gaar hyppigere til lægen, hvorfor gør de det da?

I Arne Fjellbu's bog anføres en katolsk statistik, efter hvilken katolikerne gaar hyppigere til lægen end til præsten. Det er svært at angive, hvorledes det forholder sig i protestantiske kredse. Nervelægens mange skriftemaal blev nævnt før; men ogsaa andre læger kan fortælle det samme. Det er givet, at visse præster har mange skriftemaal, særlig enkelte bypræster. Men paa landet i Danmark er forholdet noget anderledes. Gjorde man en optælling af de mennesker, som sidder i præstens og lægens venteværelse for at udtale sig personligt om de intime ting, var det muligt, at der alligevel sad flest hos lægen.

Men *hvad er grunden til, at de gaar til lægen?* Det kunde jo være irrelevante aarsager, som ikke paa nogen som helst maade deklasserede præstestanden i forhold til tidligere slægter. Jeg tror der findes bestemte paaviselige aarsager, som ikke let kan fjernes, og det bliver meget vanskeligt at vende strømmen i retning af præsterne. Jeg skal nævne følgende.

For det første: Den sjæleligt urolige gaar til lægen og ikke til præsten, fordi han tænker, at der bagved anfægtelsen kunde ligge legemlig sygdom. Oplysningen om legemets indflydelse stiger fra aar til aar gennem lægebøger, foredrag, radio etc. Folk af vor slægt er ogsaa mere ængstelige for deres legemlige tilstande end de gamle, og der er stærkt øget adgang til lægebehandling.

Man søger for det andet lægen, fordi man vil behandles «neutralt». Lægen staar fra gammel tid som den hyggelige, den fordomsfrie, hjælpsomme og ikke moraliserende, end mindre missionerende. Har man end nok saa grove synder, saa ved man, at lægen ikke citerer bibelsteder eller salmevers, han taler ganske menneskeligt med en. Er han tillige et etisk eller religiøst menneske; saa meget bedre. Man er alligevel ikke saa bange for ham som for præsten.

For det tredie har publikum den opfattelse, at lægens tavshedspligt er mere omfattende end præsten. Dette er sikkert med urette. Jeg siger det kun, fordi jeg ved det fra mine patienter.

For det fjerde er de ydre rammer for et skriftemaal bedre hos lægen. Den anfægtede kan skjule sig mellem andre patienter i venteværelset. Hvis gaardejer N. N. gaar op til præsten, særlig paa landet, vækker det opsigt. Hvad er nu galt med hr. N. N.? Har han faaet et barn eller er nogen død? Snakken gaar i byen! Men til lægen gaar jo alle. Der er maaske ogsaa mindre lydhørt i lægens stue. Dørene er lukkede til naboværelserne, og man risikerer ikke at blive inviteret paa kaffe. Det rent saglige træder stærkere frem her, og konfliktbetyngede mennesker ønsker saglighed. Det er maaske en lille ting dette med rammerne; men det er alligevel en stor ting for nogle.

Nu kommer vi til det femte og væsentligste: Skyldfølelsen har ændret natur, saaledes som professor Runestam har omtalt i sit foredrag om skyldfølelsen. Den er blevet til en almindelig

angst-, uro-, modløshed-, mindreværdsfølelse. Man føler sine fejl og mangler; men man føler sig ikke anklaget overfor Gud. Snarere er man anklaget overfor samfundet og overfor andre mennesker. Det er den verdslige og ikke den guddommelige maalestok, der anlægges.

Jeg er enig med professor Runestam i, at skyldfølelsen ogsaa hos det moderne menneske *er* til stede. Men den har ikke mere religiøst fortegn. Som jeg andetsteds har udviklet det, tror jeg, det religiøse er noget primitivt i menneskets natur. Skyldfølelsen er forsaavidt noget fysiologisk. Maaske hænger den rent biologisk sammen med organismens ufuldstændige funktion, legemets brist. Hvor skyldfølelsen totalt mangler et religiøst fortegn, kan man tale om religiøs atrofi. Behandlingen af denne skal jeg ikke komme ind paa. Men dette var ogsaa et samtaleemne for præster og læger.

Den verdsliggjorte skyldfølelse er den væsentligste grund til, at anfægtede søger læge og ikke præst, og her bliver det vanskeligt at ændre forholdene. Vi staar overfor noget langt dybere end en forbigaaende popularitet af lægerne. Det moderne menneske vil fries fra sygdom, men det vil ikke frelses fra synd. Det vil være friskt og ikke frelst. Betydningen af denne indstilling kan ikke overvurderes.

Nogle ord i forbigaaende om *skriftemaalets psykologiske virkning*. Hvorpaa beror dette, at bekendelsen for et menneske virker aflastende?

Det er en gammel psykologisk lov, at det lukkede og hemmelige, det skjulte og tilslørede er pinligt, medens derimod det aabne og dagklare er befriende. «Jeg skjulte min synd for dig og mine ben hentæredes — jeg bekendte min synd, og du forbarmede dig over mig,» siger David. Dette gælder gudsforholdet, men det gælder ogsaa menneske og menneske imellem. Det som man bekender for en anden, er denne med til at bære. Commune naufragium dulce.

Endvidere maa det erindres, at skriftemaalet afslører eller mobiliserer underbevidste konflikter. Der er maaske en enkelt synd eller fejl, man er klar over. Men under bekendelsen fremkommer de ubevidste synder, som har trykket. Det er som ved en operation; man finder en enkelt abces, men bagved denne

ligger flere abcesser; tilsidst finder man selve infektionens focus.

Igennem disse love udspiller skriftemaalet sin psykologiske virkning. Spørgsmaalet er dog kun omtalt i forbigaaende. Det er meget sammensat og interessant.

Til sidst vil jeg fremkomme med visse *praktiske regler, som vedrører skriftemaalets teknik.* Der er visse krav, som er ens for præst og læge i det stykke af skriftemaalet, hvor det menneskelige og det kirkelige skriftemaal følges ad.

Det første krav til sjælesørgeren er *tid.* Hvor er det vanskeligt at faa tid til at høre paa skriftemaal? En kollega udtalte i gaar, at han behandlede en patient psykisk halvanden time, «og jeg vilde gerne være blevet ved en time til, hvis det krævedes». Noget saadant kunde jeg ikke tænke mig i min praksis. Alt for mange andre patienter vil føle sig forbigaaede derved. Dagen har kun 12 timer til arbejde, og der er meget andet, som skal gøres, end netop høre paa skriftemaal. Jeg plejer at opfordre mine patienter til at skrive breve og deri udtale, hvad de har paa hjerte. Der er to fordele herved: Dels er brevskrivningen i sig selv en psykoterapi, idet den, som skriver, aflaster sit hjerte successivt under brevets fremstilling. Dels tvinges den skriftende til at være koncis, thi i det muntlige skriftemaal er en mængde overflødigheder og omsvøb, som formindskes i den skriftlige fremstilling. Og jo kortere, jo bedre. Jeg er jo vant til at opfatte det væsentlige i den slags sager.

Næst efter tid kræves *tavshed.* Dette gælder baade læge og præst. For præsterne er tavshedspligten, hjemlet i Christian den femtes lov, kap. 5, art. 20: «Præsten maa ikke under sit kalds fortabelse aabenbare, hvad nogen for hannem i lønligt skriftemaal bekendt haver, med mindre det kunde angaa noget forræderi eller ulykke, som ved præstens aabenbarelse kunde forekomme og dog bør dens navn, som det bekendt haver, muligt forties».

Lægens tavshedspligt er hjemlet i det løfte, som han efter endt embedseksamen afgiver til dekanen ved det medicinske fakultet, og som han bekræfter ved haandtryk. Denne hjemmel er altsaa ikke lovformeligt stadfæstet, men mere en intra-

kollegial aftale, nemlig mellem kandidaten og det medicinske fakultet.

Det gælder om at være tavs ogsaa i en anden forstand. Tavshed er bedre end tale, hvor der modtages en bekendelse. De fleste, der modtager et skriftemaal, taler for tidligt. At høre, høre og atter høre er pointen i al sjælesorg ogsaa ved skriftemaalet og ikke mindst der. Unge læger og præster tager for tidligt ordet. De gamle undertiden ogsaa; jeg maa selv daglig øve mig i tavshedens kunst. En tankegang afbrydes derved hos den skriftende, et længe udtænkt og i natlige timer gennemtænkt referat forstyrres. Vi maa ikke tro, det er vore ord, der har betydning. Selve skriftemaalet er en terapi. Det er en behandling at udtømme sit indre for den, man har tillid til. Kunde vi dog blot lære dette og ikke bestandig forløbe os.

Saa kommer vi til et tredie krav, der stilles til skriftefaderen, nemlig *evnen til at erindre det skriftede.* Man maa huske, hvad der tidligere er aabenbaret en i skriftemaal. Den lidende regner jo med, at hendes eller hans livshistorie er det vigtigste af alt, og derfor maa det selvfølgeligt erindres af præsten eller lægen. Hvorfor fører præsterne ikke journaler ligesom læger? Over alle mine patienter har jeg dels hospitalets journaler, dels privatjournaler, hvori jeg (eventuelt med mange forkortelser) optegner, hvad jeg ved om paagældende. Disse journaler anbringes paa steder, hvor de kun er tilgængelige for dem, der har tavshedspligt ligesom lægen, f. eks. sygepleierskerne. Men ved hjælp af dem kan jeg altid reproducere en sjælelig lidelseshistorie; og derfor staa med forudsætninger for at tage imod det nye, der kommer til.

Man vil indvende, at den lidende ikke altid vil være glad for at faa det skriftede nedskrevet i journalerne. Denne indvending maa respekteres, selvom det er forbavsende sjældent, at patienter klager over journalføring — tværtimod, de opfatter det som tegn paa, at man tager sagen alvorligt. Men hvis nogen protesterer, maa man undlade at indføre det skriftede i en journal. Man maa dog vel forbeholde sig ret til i en privat notebog og gemt i et lukket skab at notere saa meget, som er nødvendigt for at huske, hvad det paagældende menneske har fortalt. Bedst kan man i dette skab lægge en seddel med paaskriften: «Skal brændes».

Vil nogen anføre, at jeg i mine bøger har benyttet sygehistorier til oplysning og illustration af det meddelte, skal jeg minde om, hvad der staar i forordet, nemlig at sygehistorierne dels er gengivet med patienternes fulde tilladelse, dels er en samarbejden af flere forskellige sygehistorier i saa høj grad, at genkendelse er umulig. Der er da heller aldrig rettet klager imod mig paa det punkt. Og dog er jeg tilbøjelig til at tro, at vi i fremtiden skal helt holde op med at meddele lidelseshistorier, hverken skriftlig eller mundtlig, allermindst fra prædikestolen.

Psykologisk og psykiatrisk indsigt er nødvendig for den, der modtager et skrifte. Man skulde synes, at dette var selvfølgeligt. Til alt andet kræves en vis uddannelse. Hvorfor ikke til dette, som er det intimeste og sarteste af alt. Kundskab alene gør det ikke. Men mangel paa kundskab gør det sandelig heller ikke. Kundskab og medfødt evne maa gaa haand i haand. Hvad har præsterne lært paa dette punkt? I Danmark intet udover lejlighedvis forelæsninger ved Pastoralseminariet (uobligatoriske). Med stor glæde vil jeg give min tilslutning til den resolution, som rektor Bjørkvist her ved mødet har formuleret, og som er en henvendelse til de teologiske fakulteter i Sverige om at omlægge præsternes uddanelse. En ændring i præsteuddannelsen maa blive en betingelse for et reelt samarbejde mellem præst og læge, specielt maa præsterne have mere psykologisk viden. I gamle dage lærte medicinerne zoologi og botanik, men da bakterierne blev opdaget, strøg man disse fag og lærte bakteriologi. Kunde man i det teologiske fakultet ikke opgive f. eks. hebræisk og noget af kirkehistorien til fordel for psykiatri og psykologi?

En indvending: Præsten vil blive kvaksalver, hvis han lærer psykiatri. Svar: Præsten er ofte kvaksalver hvis han *ikke* kan noget psykiatri. Det er for at *undgaa* kvaksalveri, han skal undervises. Øget kundskab giver øget viden ogsaa om egen begrænsning. Sindssygdom i begyndelsesstadiet og visse neuroser, der har et legemligt grundlag har hidtil været frygtelig medtaget af alle slags psykoterapeuter. Præsten maa kunne afvise, hvad der forekommer ham legemligt betinget, og dette er langt mere, end præsten for øjeblikket tror.

Den engelske Oxfordbevægelse har fremmet ønsket om mere skriftemaal, men ikke paa nogen helt heldig maade. Det kan være af tvilsom værdi, maaske direkte skadeligt, at aflægge vidnesbyrd om sit inderste i store forsamlinger og ligeledes at skulle bekende for enhver god ven eller kammerat. Skriftemaal overfor ukyndige og taktløse kan medføre store sjælelige skader, baade for den, der giver, og den, der modtager skriftemaalet. Her har vi netop kvaksalveriets mulighed.

Den væsentligste betingelse for at kunne modtage skriftemaalet er imidlertid *sympati for mennesker og personligt livsmod.*

Personligt livsmod er en forudsætning. Hermed menes saa meget aandeligt overskud, at man har noget at give af. Dette betyder ikke i og for sig et lyst sind. Hvem har det i disse tider? Og naar man maa høre paa saa meget, der er svært? Men det betyder personlig tro paa livets mening og — en tilstrækkelig aandelig udhvilethed. Det slider mere, end mange tror, at modtage skriftemaal. Det er tunge byrder, man dag efter dag faar at bære. Derfor maa ens nerver, ens sind, ens personlighed have lejlighed til hvile i naturen, i ferier, i hjemmet etc.

Og sympati for mennesker. Ak, hvor der slides paa vor sympati. Hvilke dybder af menneskelivet ser vi ikke ned i. Og hvor let kommer vi ikke ind i menneskeforagt der truer med at ødelægge den fine og sympatiske indstilling overfor mennesker.

«Det er synd for menneskene», siger August Strindberg.

Og Selma Lagerlöf — den herlige Selma Lagerlöf, der har givet os bøger som «Kejseren af Portugalien», «Herregårdshistorien», «Körkarlen» og «Gösta Berlings Saga», bøger hvori en dyb sympati for lidende og degenererede mennesker lever og aander — Selma Lagerlöf siger i Gösta Berlings Saga følgende:

«Tunga äro de vägar, som människor hafva att vandra på jorden. Ökenstigar, träskstigar, fjällstigar. Hvarför får så mycken sorg gå ostörd, tills den förirrar sig i öknen eller sjunker i träsket eller stupar på fjället? Hvar äro de små blomsterplockerskorna, hvar äro de små sagoprinsessorna, ur hvilkas spår rosor växa, hvar äro de, som skola strö blommor öfver de tunga vägarna?»

Den som stirrer ind i tunge menneskesind og undertiden kan

være ved at segne under byrden, kan nok spørge sig selv: «Hvor er de, som skulde strø blomster over de tunge veje?»

Personligt livsmod og sympati for mennesker er nødvendig.

Dette kan være en medfødt egenskab i saa stort omfang, at den ikke ophører at fungere trods alt det, der vil knuse den. Men det er ikke saaledes altid. Det er snarest undtagelsen. De fleste af os trænger til fornyelsens kilder, hvori vi kan drikke os nye kræfter til. Disse flyder stærkest hos ham, som med guddommelig myndighed kunde sige:

«Kommer til mig alle I, som arbejder og er besværede, og jeg vil give Eder hvile».

H. I. Schou.

SJELENS VINTERMØRKE DAGER

I LYS AV DE GAMLES VIDNESBYRD

Ved EIVIND BERGGRAV

Brorson synger et sted om sin tro:

Ak, min rose visner bort,
bliver baade bleg og sort;
ak, mit blomster stod
før som melk og blod,
falmer nu fra top til rod.

Denne fornemmelse av en inntredende blodløshet i troslivet, av at det visner og falmer *som av en naturårsak,* den er ikke Brorsons alene. Mangen ensom kristen går riktignok idag og tror at denne oplevelse er et særeget lyte ved *ham,* men han har mangfoldige lidelsesfeller i alle kristne tider. Derfor er det visst galt at der stadig tales som ut fra den forutsetning at kristenlivet er noe alltid lyst og freidig. Der bør ikke ties om sjelens vintermørke. De som er ute i det, blir ellers yderligere forvirret og kolde. Det er ikke sannferdig heller at vi taler som om det bare er noe som heter å toppe og ikke noe som heter å dale i selve kristenlivets pulsslag.

De som har oplevet det, vet at det som det her dreier sig om ikke egentlig er «anfektelse». For der står ingen strid, der er ikke skjedd noe angrep på troen. Det er bare som om den synker omtrent som havet ved ebbe. Det er da også påfallende hvordan de gamle kristne har brukt natur-billeder til å få uttrykt fenomenet: *vintertid* eller *ørkentid* (Thomas à Kempis), *solen er borte* (Brorson), *kolde* tider (Luther), *tørketid* (Martensen).

Når man ser hvordan de videre beskriver tilstanden, så får man sterkt inntrykk av hvor *forskjellig* den kan fornemmes. Men dette trekk er allikevel felles for alle: der er ikke tale om samvittighets-*uro,* ikke om noen Jakobskamp, ikke egent-

lig heller noen *tvil.* Det karakteristiske er en *mangel på fortrolighet* i Gud, en *avmakt* i bønnen, en *matthet* over hele det åndelige liv. Derfor er der nok et stille ubehag, en dump bedrøvethet, en skamfull følelse av nøkenhet og ribbethet, — men ikke noen varm sorg, ikke noen borende lengsel, ikke noen levende angst.

Derav ser man at det ikke går an å kalle dette for anfektelser. Luther pleide riktignok å bruke ordet «små anfektelser» om disse tilstander, men der er nettop ingen *fektning,* så ordet leder oss vill. Der er — som også i billedene vi refererte — mer et preg av dvale enn av alarm.

Og dog er der ofte en egen dump lidelse forbundet med disse erfaringer. «Nåden likesom drager sig tilbake», sier Martensen. Thomas à Kempis taler om fattigdomsfølelse og om «lede og besværlighet». Lavater bruker det vemodige uttrykk: «tomme tider», og Fenelon det ennu sterkere: «smakløse» tider, det vil si tider da sjelens organ har mistet evnen til å fornemme noe som helst. *Vi er nede i det lave,* mener Thomas à Kempis, det er som om troens temperatur er sunket ved nådens bortfjernelse. Det er så trettende å leve i disse tider — som en «vandring i myrlende» sier Brorson. Det kommer over oss som en *tvang,* det er som en *omskiftelse* vi ikke er herre over, — slik er Martensens erfaring. Det nytter likesom ikke å kjempe imot det, vi er bergtatt. Og allikevel er der en beklemthet, vi er likesom besatt av en slags latent motbydelighet overfor oss selv.

HVAD ER ÅRSAKEN?

«Du får huske at du er *kjød* og ikke noen engel,» sier Thomas à Kempis. Det er ikke bare de moderne kjertel-medicinere og blodkjemikere som er opmerksomme paa *legemets* innflytelse. I Scrivers sjeleskatt heter det ganske drastisk: «Hos mange kommer sørgmodighet og tungsindighet av fordervet blod, tilslimede årer, miltsyke og andre lignende tilfeller».

Vår tids psykiatri vil straks mene at der er tale om lettere *depresjoner* og at fenomenene derfor må være karakteristiske for de cyklotyme gemytter, for stemningsmenneskene.

Dette stemmer neppe helt. Ganske visst er de tilstander vi har skildret ofte preget av *forstemthet* — de er det iallfall hos Luther og hos Brorson —, og i så fall har vi sikkert et fenomen som kan utvikle sig videre til regelrett *ned*-stemthet. Men allikevel er jeg ikke sikker på om det med rette kan kalles en snev av melankoli. De normale depresjoner er — som ordet sier — markert ved at der er trykk, et press i følelseslivet, og dette er noe *aktivt*. Men det typiske for våre fenomener er nettop det in-aktive, det avdøde. Og der er visse trekk som like meget tyder på det spaltede sinns eiendommelighet, nemlig *fast-låstheten* og *avspaltningen*, særlig dette at følelseslivet ikke lenger korresponderer med tenkning og vilje. Det står for mig som om vi har med et forhold å gjøre som kan optre hos alle typer.

Dette får være som det vil — det er ikke noe *vesentlig* for oss om vi kan få plasert symptomene riktig i medisinsk henseende. Men for det sjelesørgerske arbeide med oss selv er det av stor betydning når vi ikke bare av medisinerne, men også av de erfarne kristenlærere blir gjort opmerksom på at der kan være noe meget *legemlig* med i spillet. Vi bestyrkes i dette ved å se at det jo slett ikke bare er det religiøse liv som rammes. Mennesker som ikke er religiøse, kjenner akkurat tilsvarende tider. Det går da ut over deres forhold til plikter, arbeide, familie, åndelige interesser — hele livsfølelsen. Visst har Thomas rett: vi får alle kraftig erfare at vi er kjød og ikke engler.

Men saken er neppe så enkel at dens skyldkonto helt faller sammen med legemets. Martensen bruker det forsiktigere uttrykk: legemligheten har *sin andel* deri.

For mange kristne må det store spørsmål være om det er *deres synd* som er ophavet. Kanskje finnes der kristne veiledere som uten videre alltid vil svare ja til dette. Det stemmer i så fall hverken med de eldre lederes mening eller med vår egen samvittighets erkjennelse. Der er tilfeller da der ikke kan være tale om at et menneskes synd direkte er årsak til forlatthetstidene. Men for den enkelte er det ikke lett å bli klar over hvad der kan ha blandet sig inn. Vi skal iallfall være opmerksom på at selv om der ikke er grunn til å bli

fortvilet, så er der ennu mindre grunn til å erklære sig blankt uskyldig. For vel kan legemets safter og hormoner virke inn på sjelelivet, — men sjelelivet kan også virke inn på dem. Der er forskjell på den ting at vi ikke kan hindre legemets angrep — og så på å desarmere sjelen.

La oss først se på *bevissthetslivets* rolle. Der har vi noe som vi alle kjenner: *adspredthet.* Adspredtheten betyr at «husets fjolle får råde med oss», sier Fenelon; han mener all slags selvsykt fantasteri. Et sinn som ikke har *samling på sig selv* kan ikke være uten ansvar for at det ikke kan holde sig oppe. Vi går også stundom med uopgjorte affærer i vårt sinn, noe som vi går undav, noe som vi *skyver vekk.* Men slikt vekkgjemt sjelsinnhold, det trekker kraften med sig til det bortgjemte. Når vi fornemmer det som om «nåden drager sig tilbake», så *kan* det være noe ganske annet som skjer, nemlig at *vi* har unddratt noe fra domsopgjøret. I så fall er det slett ikke de tilstander vi foran skildret som er over oss. Da er det vi som har gjemt oss for Gud, ikke Gud som har skjult sig for oss.

Ennu tydeligere blir dette når der optrer hvad vi kunde kalle *viljes-lekkasje:* «Når viljen den forrykkes og viker fra sin Gud». Også da vil vi helst narre oss selv til å tro at vi er kommet uskyldig inn i forlatthetens tider. Vi er så anlagt for selvløgn. Og når vi har løiet for oss selv, da kommer følgene på en måte som vi ikke har beregnet. Vi kan gå med et slags dempet, uopklaret *ubehag* i oss; vi vet ikke hvad det kommer av, vi er bare så ugidelige, også i det som har med Gud å gjøre. Det kan *ligne* ørkentider, men det er nettop ikke de smakløse tider, det er en umiddelbar *av-smak overfor oss selv* vi går med. Det kan også være noe som ser finere ut, det kan være vår *sensibilitet* som spiller oss et puss. Det er et eller annet som er gått oss imot, noe som er oss ubehagelig. Vi har ikke direkte gjort noe galt, synes vi, men verden er gått oss imot. Der er så mange små støt og så mange kjedelige floker. Så flykter vi inn i en slags *lammethet.* Det er en slu beregning, for vi blir likesom så rettferdige på den måten. At vi også da får gjort Gud til den skyldige, er oss ikke uvelkomment. Det er han som har tatt sitt solskinn bort.

Årsaken er i dette tilfelle oftere likefrem jeg-optatthet, egosyke. Den regjerer i vår underbevissthet og forklær sig som et *såret* menneske. Gamle fornærmelser og forbigåelser ligger oplagret dernede; vi har fornemmelsen av å være satt utenfor — av mennesker og av Gud. Jo mere jeg-optatte vi er, desto oftere faller vi i denne sump.

Men dette er *ikke* den «forsakthetens sump» som Bunyan taler om i en kristens liv. Vi er *ikke* uskyldige i at slikt kommer over oss.

Derfor må der klart skilles mellem det som uten vår skyld *sendes* oss, og det som vi selv fører over oss. Dette skille er ikke lett for noen av oss å trekke, når vi er sakens gjenstand. Og derfor er det risikabelt å støtte sig til den enkle formel at det alltid utelukkende er legemet som er på ferde. Men på den annen side: der gives utvilsomt tider og tilstander som dem de gamle skildrer, hvor der ikke er tale om direkte skyld fra vår side. Og derfor gjelder det slett ikke bare om å *skjerpe* ansvarsfølelsen, det gjelder også om å *rettlede* den. Hvis et menneske drives til å gjøre sig skyldig i noe som ikke er skyld, så blir selve sjelsforholdet, også overfor Gud, usant. Derfor er en ærlig erkjennelse i disse forhold så viktig.

FINS DER BOTEMIDLER?

Man kunde anføre Luthers råd, når han sier: «Stundom er jeg så kald at jeg ikke kan be. Da holder jeg mig for ørene og sier: Jeg vet Gud er langt fra mig, men jeg vil rope og kalle. Så tenker jeg på verdens utakknemlighet, på ugudeligheten hos mine fiender, paven, kong Ferdinand, hertug Georg og Zwingli; da blir jeg varm av vrede og ber: Fader vår. Helliget vorde ditt navn. Skje din vilje.»

Dette råd går altså ut på at man skal *la sig engagere.* Men det er jo nettop dette som de tafatte ikke kan. Deri består deres lamhet. Og dessuten er det vel ikke egentlig *forsakthet* Luther her sikter til, men til *lunkenhet.* Overfor *den* kan vi alle bli opvarmet ved å tenke på Guds fiender, på verdens hån og forakt (som vi forresten oplever meget for lite av).

Nei da er der mer sjelesorg i Thomas à Kempis's råd: «Dette

må ikke gjøre dig motløs, langt mindre tvinge dig til fortvilelse; *du skal med rolig sinn berede dig til hvad Guds vilje bestemmer.*» Det er «tålmodighet og selvfornektende selvhengivelse» som trenges, mener han.

Dette å gi slike mennesker *ro,* stemmer visst lite med moderne metodistisk sjelesorg. Her roper man nettop helst på at de må likefrem *mase* for å komme ut av tilstanden.

Og ingen kan — med de muligheter av selvforskyldthet som vi foran så — uten videre si: alt er i orden, ta det bare med ro. Men allslags krampaktige forsøk er bare av det onde. Efter slikt unaturlig mas faller vi bare ennu dypere i sumpen. Hverken opskruethet eller likegladhet er veien. Men derimot ærlighet, både overfor sig selv og overfor Gud. Fenelon har det forløsende ord når han sier: Erkjenn din elendighet åpent!

De fleste vil nemlig ikke engang *innrømme* tilstanden. De tør ikke være sig bekjent hvor inntørket de er. De vil ha det til at det hele er en misforståelse, en uvirkelighet. Men allerede erkjennelsen av tilstanden betyr en åpning av livskilden. Der åpnes fremfor alt leilighet for samvittigheten til å tale hvis den har noe den skulde ha sagt. Ærligheten er assuranse både mot selvbedrag og mot gudsbedrag.

Men hvor først slik ærlighet er tilstede, der er nettop *ro* det riktige råd. Man skal ikke stadig befamle tilstanden og ikke argumentere imot den. Å begynne en slags *debatt* med de tunge tanker er bare å opegge dem, sier Luther. Det er likeså galt som for syke mennesker å lese i lægebøker.

Fenelons sjelsforståelse viser sig her: «Man skal ikke gi sig til å kjempe imot adspredthet; ingen *anstrengelser;* rolig vende sig til Gud, stille sig inn under ham. Den *samling* vi savner, kan vi ikke erhverve oss ved egne anstrengelser. En slik streben vilde gjøre oss tvungne, unaturlige, engstelig selviakttagende og urolige i arbeide og omgang, ufri.

Gjør Eder altså ikke bekymring over at Guds kjennbare nærvær unddras Eder. Nøi Eder med under dagens løp å ha et vue de Dieu» (et «blikk mot Gud»).

— A propos dette Fenelons billeduttrykk: Der var et enslig menneske som bodde på et takkammer i en røkfylt fabrikkby. En besøkende sa: Men er det ikke forferdelig aldri å se

noen ting når blikket går ut av vinduet? Svaret lød: Hver søndag er røken borte, så da kan jeg se kirkespiret!

— Det er en risikabel tale når det også i protestantisk sjelesorg lyder det råd at man skal sette alt inn på *til enhver tid* å være «høit oppe» i det religiøse. Det heter i en dansk bok av en ledende mann: «Sett ikke målet lavere enn en gammel enfoldig kone, som engang sa til mig: «Jeg vilde ønske at mitt hjerte hadde det som min kaffekjel, for den går aldri av kok.» Og dog må den samme prestelige forfatter to sider lengere frem i boken innrømme at «alle kilder i vårt vesens grunn kan være som forseglede, tørret ut, frosset til.» Hvorfor da den forføreriske tale om kaffekjelen?

Der er jo her noe som utelukkende kan henskytes til Gud. De gamle kristne kjente ikke bare de varme tider som Guds time, men *også vente-tiden:*

Her vil ties,
her vil bies,
her vil bies, o svage sind.
Visst skal vi hente
kun ved å vente,
kun ved å vente, vår sommer ind.

Disse ventetider er ingenlunde *ørkesløse* tider. Det er underlig å se hvordan de gamle kristne i sine erfaringer og i sine råd er forut for sin tid. Det som nu lægene kaller arbeidsterapi, det har Thomas à Kempis formet i de ord: «I sådanne tider er det gavnlig for dig å ty til *utvortes beskjeftigelse* og oplive dig ved gode arbeider.»

Det er ikke annet enn hvad vi alle kjenner fra lammende sorg. Man kan ikke angripe sorgen direkte for å drive den ut, men man kan sette mennesket i gang med noe. Ellers slår sorgen inn, den blir til lammelse eller til bitterhet, og vi kommer, som salmen sier, til å «synde i sorgen».

Dette siste kan også gjelde sjelens tørketider. Martensen peker på hvordan vi da lett «fristes til å skeie ut». Når nåden skjuler sig, dukker syndigheten op og vil gjøre sin brodd gjeldende: «egoismen med hele det demoniske i vår natur kommer op i oss med all sin uro; der blir en tilstand av bitterhet, ergrelse, uoplagthet, ukjærlighet, heftighet, lidenskabelighet,

hvor demoner søker å få inngang hos oss for å gjøre sjelen ond og heslig.»

Derfor er ørkesløshet så farlig, og imot den hjelper allerede tålmodig utvortes pliktopfyllelse. *Man skal handle som om man hadde livsvarmen.* Det kjennes ganske visst underlig uvirkelig, næsten som en løgn, men det er sannhetens vei allikevel.

Er der da bare tale om utvortes handlinger som man jo kan kommanderes til? Eller kan der også bli tale om på en slags kommando å utøve troens funksjon — f. eks. bønn? — Selve tanken kjennes avskrekkende. Hvis allerede den almene opfyllelse av daglige plikter kjennes som noe av en *løgn,* så blir dette mangfoldig mer skrikende når det gjelder å utøve sin tro. Tilstandens frossenhet viser sig jo nettop deri at vi ikke synes vi *kan* be.

Men kan vi ikke be, så kan vi jo i alle fall *faste.* Det er ved fasten noe i dette tilfelle velsignet *utvortes,* ja, den passer likefrem for de tider hvor vi synes at de *positive* uttrykksmidler for vårt forhold til Gud er lukket for oss. Og så er fasten nettop ventetidens form for bekreftelse av at pakten består, av at vi dog vil høre Gud til. Derfor er fasten også viljesøvelse til sikring mot de fristelser som Martensen pekte på for disse sløve tider. Og hvem trekker grensen mellem en faste efter Guds vilje, d. v. s. en forsagelse eller en arbeidsutøvelse i bunden troskap — og så en bønn?

Men jeg tror også at Fenelon har rett når han sier til slike mennesker noe som kanskje vil forbause en og annen: «Hold fast ved eders bønnetider som da I hadde lett for å be.»

Dette råd bekrefter hvad vi tidligere har sett om bønnen. Bønnen er åpenhet overfor Gud. Det som Fenelon sa om å erkjenne sin tilstand av elendighet, er ikke noe vi skal gjøre bare overfor oss selv. Vi skal erkjenne det foran Gud. Bønnen blir noe annet i disse tider enn ellers, men den blir ikke noe *mindre.* Det er bare for vår reflekterte fornemmelse at det ser slik ut.

Men nu den kristne som ellers leser i sitt testamente — han må jo slutte med det når han er fyllt av tomhet og aldri ser annet enn døde ord i det han leser?

Det er ikke rådelig å sette noen regel for alle. Der må aldri komme inn i skriftlesningen noe av det Fenelon karakteriserte som tvungent unaturlig, en engstelig selviakttagelse og et maset utålmodig spørsmål overfor ordet om det nu «virker». Kanskje du lar testamentet ligge noen dager. Det er ikke dødt for dig for det. Men hvis du kan innstille dig på dette at tomheten bare er *din*, så betyr det jo at du gjennem sinnets vindu ser utelukkende røken, og dog kan du vite at kirkespiret *er* der. Mange har erfaret at lydighet mot ordet var fyllt av en velsignelse som først siden blev synlig.

Det store kristne råd for disse tider er vel i det hele dette: *å la Gud handle med dig.*

Derfor mener jeg at en kristen som kjenner sitt sjeleliv lukket og forseglet, heller ikke skulde holde sig borte fra nadverden. Nadverdens velsignelse er ikke avhengig av den følelse som er i oss. Det farlige vilde bare være at noen i tørre tider gikk til alters i en slags krampaktig tro på at *nu* må vel bannet brytes og vårløsningen plutselig komme, — og så blev skuffet og kanskje bitter. Det er *ikke* deri nadverdens velsignelse ligger at den straks gir oss en ny følelse. Men *aldri* er det i den grad Gud alene som *handler med oss* som i nadverden. Derfor er nadverden kanskje *nettop* handlingen for dem som i tørre tider lider under å kjenne sig borte fra Gud.

KAN DET FOREBYGGES?

Nei, *forebygges* kan det neppe at vintertid stundom kommer over troens sommerliv. Men meget avhenger av oss selv når det gjelder hvad vinteren skal utrette, om den skal bli drepende eller om den skal bli vernende. Derfor beror så meget på hvordan vi i det hele har stelt med troens liv i oss.

Jo mer flyktig og tilfeldig vi har pleiet dette liv, desto mer utsatt blir det selvfølgelig for skade fra variable omstendigheter. Det er som med plantene: det er deres rotfeste det kommer an på. Egentlig vel ikke bare et «dypt», men også et mange-grenet rotfeste. Sjelelivet har tre hoved-«grener», blandt dem er følelsen den mest overfladisk plaserte; erkjennelsen stikker dypere; men viljen stikker dypest. En kristen

som levet i en dyp forlatthets og tørrhets tilstand sa engang: *Følelsen* er som tørre bekkefar, mine *tanker* om Gud ligner visne blad på marken, og der er ingen saftgang i *viljen* heller, men dypt inne i mig er det allikevel noe som sier: Jeg *vil bare Gud.* Jeg kan ikke få fatt på troen. Den er som en blåveisknoll dypt under sneen, men den *er* der. Dette lever jeg på mens jeg stunder efter at livet skal vende tilbake.» — Hans Nielsen Hauge brukte det sterke uttrykk: «Jeg har *svoret* Guds ånd lydighet», og han peker dermed på *den dype forankring i viljelivet,* i hele sjelens higen og retning. I dette er det at sinnets liv har sitt rotfeste også under alle stormer på overflaten.

Et ord om *samfundet!* Isolerte kristne er farlig stedt. De har ofte en sterk uvilje mot samfund. Noen står i den formening at kristelig samfund er i første rekke et *bekjennelsessamfund,* og fordi de er imot å bruke sterkere ord enn de kan stå ved, holder de sig på avstand. Men samfund er i første rekke et *viljes-fellesskap.* Det er ikke meninger eller følelser vi især er felles om — i dem kan vi tvert imot uten skade divergere meget; det vi er felles om, er en forpliktethet i viljen, en forpliktethet til Kristus. Vi ligner fårene som han kalte på — de som hørte røsten hans og så *svarte med sine skritt.* Den som ikke vil ta noe skritt, kommer til å miste disipelforholdet. Den som tar skrittet, har gitt svar med noe som er vesentligere enn isolerte ord og kjensler. Og jeg kan ikke se annet enn at det er et viktig *skritt* dette å vedkjenne sig sin tro i viljefellesskap med de andre. Holder vi oss tilbake fra det, så kan der bli en farlig viljes-lekkasje hos oss. Reserverthet i viljen overfor Gud er det egentlige «kjetteri.»

Og så er det at når vi står i et slikt viljes-samfund, både i en engere krets av venner og i den større kirke, så er det som om der er beskyttelse i det, også mot den store tørke. Det tre som står alene — sa de gamle nordmenn — er i fare. Fellesskapet er vel likefrem av Gud også innstiftet til at vi skal være hverandres kraftkilder. Aldri kjenner vi samfundet sterkere enn når vi privat er bundfattige og kolde, men likevel bæres av de andre og av *deres* tro.

Det er godt å *vite om hverandre.* Jo mer alene jeg går i mine tørre livstider, desto tørrere blir de, desto større blir faren for

død. Ikke megen tale er der her bruk for, men for å *vite sig forstått,* helst kanskje i taushet.

Og slik som det kan live en op bare å vite at andre har det eller har hatt det på samme måten. Presten Antonius Musa fra Rochlitz kom en dag til Luther fordi han var så fortvilet over at troens kilder i ham syntes uttømt, han kunde ikke preke lenger, syntes han. «Gud skje lov,» utbrøt Luther, «at andre også har det slik, jeg trodde det bare var mig.»

— — Vi sa foran at forankringen eller rotfestet trengte å være allsidig forgrenet, og at den dypeste rot ligger i viljelivet, ikke i meninger eller følelser. Men også disse to funksjoner skal holdes levende. Til et ordnet liv hører intellektuell orientering. Det tales stundom som om det bare var noen enkelte som behøvde å tenke, — de andre kan nøie sig med å godta. Men dette er åpenbart feil. Enhver har sitt behov for å gjøre op med sig selv også i tankeveien. Den «enfoldige» er ikke heri anderledes stedt enn den som monne ha lyst til å kalle sig intelligent. Det er farlig å skyve denne tankens orientering fra sig. Dette er næsten likeså ilde som hvis man overdriver den og maser i vei med troens problemer som om livet avhang av problemløsning og tankeklarhet. Hver dag har sitt, og hvert menneske har det på sin egen vis. Det er mange ting vi slett ikke behøver å gjøre op med intellektuelt. Det kan komme, men la det helst komme til sin tid, ad livets vei. Men *når* noe kommer slik at det nettop for mig blir en ærlighetssak at jeg klarner mine tros-synspunkter omkring dette spørsmål, så må jeg ikke gå undav. Troen har et ankerfeste *også* i tankenes orientering. Et forsømt tankeliv er blandt de ting som kan gjøre min trosposisjon vippende. Og et befestet tankeliv er i stormtider et godt landfeste.

Men *helt* å forebygge hverken kan vi eller skal vi de uvær som må komme over oss. Jeg sier som Fenelon: pointet er at vi med vår vilje har gitt oss til Gud; det som beror på oss, det er den hele villighet.

ER DER NOEN HENSIKT MED DE TØRRE TIDER?

Det er dristig av Fenelon å gi et kapitel i sine sjelesørgerbrev overskriften: *Hvorfor Gud tilsteder minskning i gudfryktighets*

iver. Men når man leser de gamle kristnes vidnesbyrd, så blir man næsten *glad*, for man syntes ikke det er mulig å la være å se Guds hånd også i disse mørke tider.

Thomas à Kempis peker først og fremst på dette at fordi om vi kjenner os forlatt og synes at nåden er trukket tilbake fra oss — så har ikke derfor Gud virkelig forlatt oss. Thomas sier: «Selv i den dypeste forlatthets tilstand er Gud hos oss, men *i et strengt inkognito*, for å føre oss gjennem mørke til lyset.» Dette er erfaringen av Jesu ord: Min Fader arbeider inntil nu, og jeg arbeider. Pointet er ikke at jeg griper, men at jeg *er grepet*. Ikke styrken i min egen hånd er avgjørende, så jeg måtte synke i dypet om *den* visnet.

En kristen uttrykte engang sin erfaring slik: «Når jeg har hatt disse tider hvor alt gikk på tverke og ikke noe lykkedes, så jeg var bare nedslått og kold i hu, — og jeg så er kommet ut av dem til lyset igjen, da har jeg en følelse som om jeg er blitt bønnhørt uten å ha bedt, og at Gud har vært mig nærmere da enn i lykkens og medgangens tider.»

Derfor peker også Martensen på at der i de golde og ufruktbare tider «ofte er foregått en stille vekst i det skjulte, i det ubevisste, en vekst som i sin tid blir åpenbar.»

«Ti efter vinteren følger våret», sier Thomas. Og da ser vi med forundring

at all den sne som tiner bort
har ei Guds fagre blomster
den minste skade gjort.

I årstidenes veksling har så mange av de gamle sett avbildet Guds hensikt også med sjelens vintertid. De ser de lammede tider som en *beskyttelse* for selve troslivet.

Brorson taler til sjelen om de kolde tider da alt sner ned:

Due kunde
du begrunde
du begrunde hvad der nu skjer:
Kulden den svekkes
blomsterne dekkes,
blomsterne dekkes jo mer det sner!

Scriver har samme tanken om troslivets beskyttelse når han taler om sjelens tider i tornekrattet:

«Fuglen synger i tornekrattet, fordi den der er sikret mot rovfuglene. Og du vil for dine trengslers skyld ikke være glad, uaktet du vet at de tjener dig til gode og bevarer din sjel, likesom et tornegjerde en liten fugl.»

Luther ser en Guds *opdragelse* av oss i dette med de troessvake tider: «Vi kan ikke alltid være faste og modige, likeså litt som alltid svake og nedbrutte; men alt dette skjer efter hans forgodtbefinnende som bleser hvor han vil og som *opdrager oss* gjennem denne veksling, så at vi ikke må opbleses om vi bestandig er faste, og heller ikke fortvile om vi alltid var svake.»

Det er det samme Thomas à Kempis har for øie når han sier: «Min sønn, du kan ikke alltid holde dig på et høit trinn...... Du må undertiden stige ned til det lavere...... Du formår ikke alltid å leve i åndelige øvelser og i guddommelig beskuelse.»

Men skarpest har Fenelon sett den *rensende* betydning i disse erfaringer:

«Det er godt for oss å erfare at vår iver er ustadig. Hvis man uavbrutt fikk beholde fornemmelsen av nåden og av sin indre samling, så skulde man sikkert fristes til å anse den som sitt eget sikrede gode.» Til en brevskriver som hadde beklaget sig, svarer han: «Gud har unddradd Dem sitt kjennbare nærvær *for å løsgjøre Dem fra Deres egen fortrøstning på Deres iver* og for å venne Dem til å tjene Gud også uten denne smak av nåden som vilde gjøre gudslivet så meget lettere.»

Her er vi ved det centrale: frigjørelsen fra all basis i *subjektive* fornemmelser og «smak» — og henvisningen til det *objektive*, til Guds gjerning for oss og med oss som den eneste faste grunn.

Derfor forstår vi oss selv lite hvis vi bare klager over mørketidene og deres tyngsel på sinnet. Vi vil helst ta oss ut som drabelige kjemper i Guds rustning. Men Gud har sin egen måte å ruste oss på. Vi vilde helst alltid være på forklarelsens bjerg. Vi synger og taler kanskje altfor meget om slike stunder som de beste Herren gir oss. Men når vi — som Grundtvig sier — helst vilde forbli der oppe på bjerget, så forveksler vi våre kår på jord med evighetens:

Om med Herren glans og ære
du hos Gud på bjerget får,
sig kun: her er godt at være,
— du dig selv dog litt forstår
om tillige du vil sige:
det er best at blive her.

— Vi skulde ikke tas ut av verden, og det var ikke smerte Jesus bad oss bevaret fra. Derfor hentet Kristus ikke oss op — men han kom selv ned. Også til de mørke tider og til forlatthets kulde kom han. Derfor er hans ord og hans gjerning ikke av den art at de bare gjelder for den som kjenner sitt sinn lyst. Jesu ord tåler mørket, de *står*. Og dette blir til syvende og sist det eneste vi kan vise hverandre til.

Det kom en kone til en gammel kristen, Per Nordsletta oppe på Helgeland. Hun klaget sin nød og sa at hun stundom var så trykket i sitt sinn, fordi hun merket at Gud ikke var med henne. «Han har overgitt mig», sa hun. Per, som også hadde det edle kristne humor, sa bare: «Ja, du vet det står skrevet: Se, jeg er med Eder annen hver dag.» — «Nei,» svarte konen og kvakk, «det står: *alle dager.*» Også i de vintermørke dager!

Eivind Berggrav.

EVANGELIET BLANDT UKRAINERNE

Av res. kap. H. C. CHRISTIE

I.

Ukrainerne er et folk på 44 millioner, det fjerde største av Europas folk efter russere, tyskere og briter, det næst største av alle slaviske folk på jorden. De har på et område 850 000 kv.km. stort, som strekker sig nordover fra Det sorte hav mellem Kaukasus og Karpaterne langs de store floder Don, Dnjepr og Dnjestr. Her er umåtelige sletter med dyp, sort jord, overmåte fruktbar og vanskjøttet. Ukrainerne selv er for det meste skog- og landarbeidere og forpaktere hos godseierne, eller små selveiere. Noen intelligens av betydning har de ikke, og heller ikke noen nasjonal overklasse eller middelklasse. Her som ellers i Østeuropa stod den jordeiende overklasse folket fjernt, middelklassen var for det meste jøder, for en mindre del tyskere, mens den stedegne befolkning utgjorde en socialt og økonomisk slett stillet undeklasse. Efter revolusjonen er dette forhold radikalt forandret i Sovjet-Ukraine; i de andre deler av Ukraine har det ikke forandret sig vesentlig.

Folket har sin egen historine og kultur, særlig en utpreget og på mange steder vel bevaret bygdekultur; de har sitt eget sprog, som er nær i slekt med russisk, sin litteratur hvis største navn er Taras Szewczenko, og en uslukkelig drøm om nasjonal selvstendighet. — Folket blev tidligere av østerrikere og tyskere — og hos oss — kalt ruthener; i Russland kalte man den lillerusser, men selv kaller de sig og vil kalles ukrainere efter sitt land.

Ukraine betyr grenselandet. I dette navn ligger dets skjebne. Urolige naboer på alle kanter har brukt dets jord som slagmark og som bytte i utallige kriger. Dets historie har vært skrevet med blod og sverd. For nær tusen år siden var Ukraine under Rurik og hans efterkommere det mektigste rike i Østeuropa; men det kunde ikke holde sig, det blev delt og undertrykt; men

det har aldri holdt op å nære håpet om å reise sig og samles igjen. To ganger har det vært nær ved målet, men forgjeves. Ved svenskenes hjelp i 17. og 18. århundre og ved hjelp av tyskerne i den siste verdenskrig. Ved freden i Brest-Litowsk fikk de sin selvstendighet anerkjent, men eide den bare i 2 år fra 1918—20; ved krigens slutt og Tysklands nederlag mistet de sin støtte; Vestmaktene interesserte sig ikke for dem; deres selvstendighet blev druknet i en mengde blod efter bitre kamper dels med general Denikin og hans hvite garder, dels med bolsjevikene og dels — og bitrest — med polske friskarer.

Idag er dette store folk delt imellem Russland, Polen, Tscheko-Slovakia og Romania, og lider under den ufrihet og det trykk som er uundgåelig for alle minoriteter, og som for dette folk er så meget mere trykkende fordi det gjennem århundrer er blitt holdt socialt og økonomisk nede og derfor har lite motstandskraft. Dertil kommer at folket på grunn av sin størrelse utgjør et politisk faremoment for de stater det tilhører.

II.

Av de 44 millioner bor noen og tredve millioner i Russland og omkring 6 millioner i Polen; også i Romania og Tscheko-Slovakia finnes store minoriteter og bortimot 1 million i U.S.A. og Kanada. — *I religiøs henseende* hører ukrainerne fra gammel tid til den ortodokse kirke. Under motreformasjonen blev den del som tilhørte Polen i 1569 tvunget inn i en union med den romerske kirke. De måtte anerkjenne paven i Rom, stille sig under hans administrasjon, anta enkelte av de romerske hoveddogmer som transubstansiasjonen og skjærsilden og betale Peterspenger; men de fikk beholde sine egne kirkeskikker, ortodokse helgendager, egen ritus, syret brød i nadverden, prestegifte o.s.v. — Denne union kalles den gresk-katolske kirke eller den gresk-katolske union; (vi vilde efter vår terminologi kalle den gresk-romersk). Unionen har som sitt formål å isolere ukrainerne fra sin moderkirke og trekke dem over til Rom. Denne tendens er blitt ytterligere understreket efter verdenskrigen under den motreformasjon som da satte inn. Unionen er blitt utvidet til å omfatte også ukrainerne i Volhynien, som nu kom under det katolske Polen (Øst-Unionen), så alle ukrainere i Polen nu er unert. — Der er også tegn til

at romaniseringen skal skjerpes. Biskop Komyszyn i Stanislawow har nettop utgitt på polsk en bok: «Det ukrainske problem», en bok som har vakt forbitrelse blandt ukrainerne fordi den gjør skarp front mot den nasjonale bevegelse i Ukraine og går inn for en skjerpelse av Unionen; og han har omsatt sine teorier i handling og bl. a. ophevet prestegifte i sin provins. Det er påtagelig at der i hans retningslinjer også er politiske motiver; romanisering og polonisering vil i praksis si det samme; nasjonalitet og konfession er nøie forbundet.

Det er også klart at ukrainerne under det indre og ytre forfall i den ortodokse kirke er så temmelig prisgitt den overmektige romerske innflytelse. I denne forbindelse har det også symptomatisk interesse, at biskop Komyszyn finansierer et nyoprettet Collegium ukrainum i Rom, og at der i byen Luck i Volhynien like ved den russiske grense er oprettet en stor ukrainsk presteskole. Den første kan lignes med en generalstab, den annen med en krigsskole.

Vi er her ved et interessant forhold, som kan gi oss et godt startpunkt og det rette perspektiv, når vi skal stifte bekjentskap med den evangeliske bevegelse blandt ukrainerne. Det viser tydelig hvad for en betydning den katolske kirke tillegger det ukraniske folk som en bro over til de slaviske millioner i Sovjetsamveldet. De er rasemessig og sproglig nær beslektet med russerne, bruker det russiske alfabet og har sine brødre innenfor Sovjetrusslands grenser; den dag religiøs propaganda i Russland igjen blir mulig, skal Ukraine tjene som en katolsk innfallspost og troppene stå ferdig til å rykke inn.

Dette skulde gi oss protestanter noe å tenke på. For vi har plikt til å ha øinene oppe for de problemer og opgaver som Øst-Europa stiller også evangelisk kristendom overfor. Det er tragisk å tenke på at der på et visst tidspunkt i reformasjonsårhundredet var store områder av Øst-Europa som var protestantisk, og at der f. eks. var gode utsikter til at det daværende Polen skulde bli protestantisk i sin helhet; men så satte motreformasjonen voldsomt inn og feiet på kort tid landet rent for evangelisk kristendom og forbød evangelisk forkyndelse i over 100 år; de evangeliske menigheter som nu er i Polen, er på få undtagelser nær opbygget i de siste 150—200 år og for en ve-

sentlig del av tyske og østerrikske kolonister. Dette kunde skje fordi de evangeliske kirker var svekket og innbyrdes splidaktige. Polakkene blev overlatt til sin skjebne.

Også nu i tiden efter verdenskrigen oplever vi en kraftig og målbevisst katolsk motreformasjon. Herom kan jeg henvise til den overbevisende fremstilling av dr. Lars Wollmer i «Guds ord och tron», Lund 1932. — Til å fremme sin kirkepolitikk har den katolske kirke et utenriks ministerium og diplomati som andre verdslige stater.

Selv om vi ikke ser noe behov for å eie en kopi av det, så har de evangeliske kirker dog også behov for og plikt til å føre kirkelig utenrikspolitikk i den mening at kirken som kirke opretter forbindelser med andre kristne kirker og deltar i kirkenes fellesliv i verden; og ikke minst skulde det være plikt å tre i forbindelse med de evangeliske kirker som står svakt, undertrykkes eller kjemper en heroisk kamp for å være til. Slike er der mange av i Øst-Europa for tiden.

III.

Den yngste av alle disse evangeliske diasporakirker er den ukranisk-evangeliske kirke i Polen, almindelig kalt *den evangeliske bevegelse blandt ukrainerne*. Den er av ganske ny dato, bare 7—8 år gammel, og er opstått på polsk grunn omkring byen Stanislawow, et par timers jernbanereise sydøst for Lwow (tidligere Lemberg).

Her nede eksisterer fra østerriksk tid en evangelisk kirke med en rekke spredte menigheter, hvor lutherske og reformerte har arbeidet hånd i hånd i god forståelse. Den ledes av den tyskfødte *dr. Zöckler*, som under den største fattigdom har reist en liten anstalt-by for kristelig kjærlighetsarbeide; den var gjentagne ganger under krigen ødelagt, men har reist sig på ny og vidner om en utholdenhet i kristelig omsorg for de nødlidende som er en lysende bedrift i kristenheten og var verd et kapitel for sig. — Evangelisk kristendom har altså vært kjent i disse egne i menneskealdre. Blandt ukrainere har dog denne kirke ikke hatt noen nevneverdig tilslutning. Det har vært en kirke for kolonistene, og allerede det er grunn nok for ukrainerne til ikke å slutte sig til: evangelisk var ensbe-

tydende med tysk og således unasjonalt; og ukrainerne er nasjonalsinnet. — Det er verd å legge merke til at den evangeliske bevegelse blandt ukrainerne, da den opstod, ikke hadde noen påviselig sammenheng med den eksisterende evangeliske kirke på stedet. Den opstod spontant blandt ukrainerne innenfor den gresk-katolske kirke. En annen sak er at der nu efterpå består en intim, vennskapelig forbindelse mellem den evangeliske bevegelse og den eldre evangeliske kirke, som med sin erfaring og sine ledere har vært til uvurderlig hjelp for de unge og uprøvede folk, som fikk den opgave å forkynne evangeliet for sine landsmenn på nasjonal grunn.

Den evangeliske bevegelse kan føres tilbake tre kilder.

Den har for det første sine almene forutsetninger og sin bakgrunn i den *opvåknen* som før og særlig efter verdenskrigen har foregått blandt alle slaviske folk. Denne opvåknen har dels vært nasjonalt og historisk betonet, dels artet sig som en kulturell oplysningsbevegelse. Den har avsatt så velkjente frukter som boljevismen, den tredje internasjonale og gudløshetsbevegelsen; men samtidig og tilsynelatende uten noen indre logikk en nyvåknet religiøs trang.

For slaverne er religion og folk nøiere og inderligere forbundet enn hos noen andre folk, jøderne i Det gamle testament undtatt. Enten man tenker på de store russiske forfattere, eller man vender sig til den polske eller ukrainske nasjonallitteratur, er det like påtagelig. Hovedverkerne i polsk og ukrainsk nasjonallitteratur er gjennemvevet av bibelske billeder og sprogbruk særlig fra profetene. Polen skildres i messiansk belysning, som den lidende Herrens tjener, der korsfestes for å opstå; ja dets lidelser ses under synspunktet stedfortredende lidelse for alle undertrykte folk. Fra dette utgangspunkt kan man komme like snart til den mest fanatiske nasjonalisme som til glødende internasjonalisme; men religiøst betonet blir det i begge tilfelle.

På samme måte med oplysningstrangen. Ateismen og trang til evangeliet er begge deler to, riktigok diametralt motsatte utslag av en hunger efter sannhet og erkjennelse, og begge deler oprør mot det bestående, mot den kirke som skjulte sannheten — og evangeliet — i røkelse og ceremonier og åndstyranni. —

Likeså visst som slaver i og utenfor Russland oversvømmes av ateistiske agitatorer, likeså visst er der tilstede en nyvåknet religiøs trang; bare at den ateistiske bevegelse protegeres med hele Sovjetstatens autoritet, mens religionen bekjempes med alle optenkelige forfølgelser.

Her er den almene bakgrunn for den evangeliske bevegelse blandt ukrainerne.

Den spesielle foranledning finner vi i to tilsynelatende helt tilfeldige omstendigheter. Under krigens siste år måtte noen *ukrainske krigsfanger* tilbringe tiden i en russisk fangeleir. For å gjøre opholdet noenlunde utholdelig og slå tiden ihjel, satte noen tyske officerer i gang en skole for ukrainerne, (før krigen regnet man 40 pct. analfabeter blandt dem). I mangel av bøker lærte de å lese i bibelen; og det de her fikk lese for første gang, betok dem sterkt; vi har med åpne, barnlige sinn å gjøre. Det var som en helt ny og forunderlig verden lukket sig op for dem; de leste for første gang juleevangeliet, langfredagens lidelse, påskedagens under, salmer, profeter, lignelser, bergprekenen; det var nytt og forunderlig og uforglemmelig. Da de kom hjem, fortalte de om hvad de hadde lest; det blev til samtaleemne i bryllup og begravelser, til private småmøter og husandakter uten noen som helst pretensjoner; de tenkte ikke med den fjerneste tanke at de skulde starte en evangelisk bevegelse; der lå ingen bevisst kritikk av kirken bak; de bare kom sammen for å glede sig og opbygge sig ved bibelhistorien.

Efter krigen kom også noen *utvandrede ukrainere* hjem *fra Kanada*, hvor de hadde tilhørt en liten ukrainsk-evangelisk kirke. De bragte med sig den ukrainske bibel. Den er trykt i Wien 1903, men brukte 20 år og måtte gjøre reisen over Atlanterhavet og tilbake for å komme over Karpaterne og nå det folk den var bestemt for. De hjemvendte begynte å holde opbyggelsesmøter hos sine kjente, og de forstod straks at grunnen var forberedt; deres virksomhet vant gjenklang; de fant en trang til å høre evangeliet, som de selv ikke maktet å tilfredsstille. De skrev derfor over efter et par ukrainske prester, som kom i 1925, og allerede ved de første møter de holdt, strømmet folk til i tusener; der var en makt i denne bevegelse, som ingen

kunde stanse, og den rev med sig og bredte sig. Blandt dem som meldte sig til tjeneste var også to katolske prester. Den ene av dem hadde vært katolsk geistlig i 20 år, var en lysende begavelse og sekretær hos erkebiskopen. Han blev fra nu av bevegelsens leder, en glimrende predikant og administrator. Den annen var ferdig med sin utdannelse i Rom og var hjemme på besøk, før han skulde innvies. Ved et tilfelle kom han forbi den evangeliske kirke i Stanislawow, mens ukrainerne hadde gudstjeneste der. Ut gjennem de åpne dører lød ukrainiske folketoner, og de drog ham inn. Frastøtt som han var av meget av det han hadde sett og hørt i Rom, blev han sterkt grepet av det enkle, fromme vidnesbyrd han hørte; han gikk til dr. Zöckler for å tale med ham, og resultatet av denne samtale var, at han ikke drog mere til Rom, men til Posen og Tübingen for å utdannes til evangelisk prest. Han er idag bevegelsens sekretær, utrettelig virksom i ord og skrift; hans navn er Theodor Jarczuk.

De evangeliske var snart så tallrike at de begynte å organisere menigheter, bygge eller leie kirkehus; idag er der noen og tyve menigheter og — forsiktig regnet — 10 000 tilhengere; andre sier 20 000; statistikken er uviss av grunner, som jeg senere kommer inn på. Bare få av disse menigheter har en primitiv kirke; de fleste leier hus i lesehallene, som tilhører den ukrainske nasjonalforening, i låver, hønsehus eller bondestuer; en hel del er henvist til å møtes i fri luft, fordi de ikke får hus til leie.

Det varte ikke lenge før den gresk-katolske kirke begynte å røre på sig. Til å begynne med søkte den å møte dem med øket kirkelig aktivitet. — Biskopen lot avholde «*missioner*» på særlig utsatte steder. Fra byene omkring kom foreninger under faner, prosesjoner og musikkorps og tilreisende i massevis. Der blev reist kors og billeder på torvet og prestene holdt messer i flere dager og talte de villfarende tilrette, og la ikke fingrene imellem. Ved en begravelse under en slik misjon efter en mann som var evangelisk, men ikke utmeldt, sa presten: «Kjære brødre og søstre: Se på denne kiste. I den ligger en mann, som dere alle kjenner. Denne mann er ikke død, men krepert. Ja, krepert som en hund og hans kropp er hjemfalt til opløsning.

Ingen har hjulpet ham da det kom til stykket, hverken de evangeliske prestene eller Stanislawow eller Amerika. Det vil gå enhver av dere på samme måte, om han holder sig til den evangeliske bevegelse og deltar i dens gudstjenester». Talen gjorde sin virkning; i de følgende dager trådte flere familier over til den evangeliske menighet.

Og slik var det med «misjonene» i det hele tatt; de hadde sin virkning, men ikke alltid den tilsiktede. De evangeliske begynte å utgi et lite blad for å forsvare sig mot beskyldninger og ha et bindeledd med hverandre. De opdaget snart at misjonene var glimrende anledninger til å spre det; de kunde dele det ut i tusenvis, og resultatet var ofte at de fikk nye tilhengere og anmodninger fra nye steder om å opta virksomhet.

Da misjonene ikke hadde noen avgjort sukcess grep biskopen til *hårdere midler.* For det første rettet forbitrelsen sig mot lederen, den tidligere sekretær hos erkebiskopen. I tillit til løfter fra Amerika hadde han begynt å bygge kirker, utbetale lønninger o.s.v. og hadde gjort gjeld. Støtten innløp ikke som den skulde, og bankene som alle er på katolske hender, forlangte kontanter. Biskopen og kirken er selv stor godseier og har hals og hånd også over store deler av det økonomiske liv i denne provins; den måte hvorpå de nu benyttet sig av den evangeliske bevegelses økonomiske vanskeligheter til å undergrave lederens nerver og moral og til slutt til å kvitte sig med ham, hører til noe av det tristeste man kan høre; han som av min svenske reisefelle blev karakterisert som «Ukraines Luther, en underbar människa», lever nu som en død mann i Amerika etsteds.

Like hårdhendt er fremgangsmåten overfor *de mange tilhengere.* Der er i Polen formelt religionsfrihet. For å tre ut av et religionssamfund og over i et annet av de anerkjente samfund — og til dem hører også de evangeliske — kreves efter østerriksk rett, som ennu gjelder i denne landsdel (i andre deler gjelder russisk eller preussik rett) tre ting: 1. dåpsattest, 2. deklarasjon om utmeldelsen hos starosten (politi- og borgermester), 3. attest fra starosten om utmeldelsen; denne koster i norske penger 5—6 kroner. — Kommer nu en mann til den katolske prest og forlanger dåpsattest, forstår han straks hvad

det gjelder, og nekter næsten uten undtagelse å utstede attesten. Selvsagt er han nødt til å utstede attesten, men det koster en masse tid og bry og ubehageligheter å fremtvinge det; noen opgir det, det vet han. Har man imidlertid fått attesten og kommer til starosten, blir deklarasjonen henlagt «til nærmere prøvelse»; det vil i mange tilfelle si årelang begravelse; for også myndighetene ser med mistro på den evangeliske bevegelse. De vet ikke hvorledes de skal klassifisere den. Er det en maskert nasjonalisme, eller er det tysk propaganda? Man frykter begge dele og må være på vakt. — Men blir så innmeldelsen innvilget, kommer den siste avgjørende vanskelighet: gebyret. 5—6 kroner er ingen stor sum for oss, skjønt der er toppen av hvad man bør kunne forlange for en attest. (Hos oss er utmeldelsesattest gratis). — Men skal en hel familie melde sig ut, blir det snart en 40—50—60 kroner — familiene er barnerike —, og det er for tusener og atter tusener nettop av dem som sogner til den evangeliske bevegelse, en eventyrlig kapital, som de aldri har hatt og neppe noen gang får; man kunde like godt ha forlangt 5—6 millioner for attesten.

Der hersker nemlig i store deler av befolkningen en *fattigdom,* som vi hos oss ikke gjør oss noen forestilling om. — Tusener av familier bor i usle trehytter med jordgulv, stråtak, grue midt på gulvet, uten røkåpning i taket, en brisk med eller uten halm, og uten sengklær; de er i sine gangklær dag og natt og livberger sig vinteren igjennem med poteter og surkål, brød eller kjøtt kommer aldri på bordet. I mange familier er der et eneste par støvler til felles avbenyttelse; resten går barbent eller i fotkluter, og vinteren dernede er vel så hård som hos oss. Der er tusenvis av familier som ikke eier en rød øre hele vinteren igjennem og der skal finnes voksne folk som ikke kjenner den gangbare mynt i Polen. Man kan forbauses over å finne en sådan fattigdom i egne som eier Europas beste jord. Hvorledes er det mulig? Det skyldes dels krigen, som her raste 2 år lenger enn ellers i Europa og ødela hus, buskap og jord, og dels jordbrukskrisen, som her har vært katastrofal fordi det er et ensidig jordbruksdistrikt, som ikke eier støttenæringer ved siden av; en god arbeidshest koster 60—70 kroner; det forteller litt om prisfallet. — Selvsagt har jordbrukets gammeldagse orga-

nisasjon og driftsmåte også sin store del av skylden; og selv om den polske stat driver en kraftig gjenreisningspolitikk, har den ikke maktet å gjøre noe vesentlig for å bedre forholdene; dertil har vanskelighetene vært for overveldende.

Følgen er at det bare er en liten del av de evangeliske som formelt er innmeldt i de nye menigheter, ialt 2—3 tusen; men disse få tusen har da også gjort et offer for sin overbevisning, som i enhver henseende er beundringsverdig. I virkeligheten er der mange fler som i sitt hjerte har forlatt den gresk-katolske kirke og hører til de evangeliske, men formelt er de ennu katoliker; det gir anledning til mange pinlige konflikter ved dåp. vielse og begravelse, som nu og da har utartet til veritable slagsmål på kirkegårdene. Det er forståelig at de evangeliske gjerne så en forandring i den bestående praksis, som kunde gjøre religionsfriheten effektiv; nu er den illusorisk.

Men dette er enda bare den humaneste form for motstand, de er utsatt for; den skjer da i alle fall i lovens navn. — Verre er de *økonomiske represalier* som anvendes mot dem. De fleste av dem er i sin eksistens avhengig av skog- jordeierne, som enten er kirken selv eller dens beste støtter. Den dag en jordarbeider blir evangelisk, er han arbeidsløs og får ikke ved og tømmer i skogen. «Her har den evangeliske sannhet intet å gjøre,» fikk en evangelisk skogsarbeider til svar, da han meldte sig til sin gamle arbeidsgiver. — Er de selveiere med lån i banken, blir lånet øieblikkelig opsagt til innbetaling i sin helhet ved første termin. Det er det samme som å bli satt på bar bakke. «Vi vilde være mange fler i min by,» sa en menighetsforstander «hvis de ikke hadde lån i banken allesammen.» I sommer avkrevet biskopen alle sine arbeidere og forpaktere en ed om at de ikke skulde bli evangeliske; men det nektet de, det gikk for vidt.

Like ilde er det, når de skal skaffe sig forsamlinghus eller kirke. Ingen tør låne eller leie eller selge til dem; det må være uavhengige personer eller institusjoner som tør det. De ukrainske lesehaller har de som regel fått leie; men så blir der demonstrasjoner mot dem, rutene blir knust, bohavet istykkerslått eller tilsølet, og så blir de opsagt. Husspørsmålet er derfor et brennende spørsmål i de fleste menigheter.

Enkelte menigheter har fått sig *kirker.* Det er primitive bordhus uten vindusruter og inventar. Den eneste pryd er et alterbillede og et kors smykket med papirblomster i gult og blått som er deres nasjonalfarver. Å reise en slik kirke koster 1500—2000 kroner, alt efter størrelsen; arbeidet gjøres av frivillige hender. Det skulde synes overkommelig å bli kirkebygger her; men selv makter de det ikke. De fleste må se å skaffe sig leiet lokale: et eller annet ledig uthus eller en bondestue; altfor trange rum, kolde og uhensiktsmesige; men fordringene er ikke store; kan de bare få sikret sig leien i f. eks. 10 år, er de lykkelige. Men en rekke av menighetene er husville.

Hanuzowce f. eks. med 1000 evangeliske av landsbyens 1500, må holde til under åpen himmel. De har nu kjøpt tomt og samler til kirke; men det er lange utsikter. Det samme er tilfelle i Jezierzany og mange andre steder.

Til dette økonomiske press kommer også *det sjelelige trykk* av forakt, forfølgelse og falsk rykte. De beskyldes for å være folkeforrædere, kjøpt av tyskerne eller amerikanerne; eller for å være gudløse; i et hyrdebrev har biskopen fremsatt en rekke beskyldninger mot dem. Han sier bl. a. at de ved dåpen bruker bensin istedet for vann og ved nadverden «bon gout» (en slags brennevin) tilsatt med parfyme og lakserolje o.s.v. Dette hyrdebrev blev oplest i kirkene, og de tilstedeværende blev opfordret til å avlegge ed om å bli sin kirke tro. Enkelte steder reiste menigheten sig demonstrativt og gikk før edfestelsen, andre steder blev den gjennemført. — Der har også forekommet demonstrasjoner og pøbeloptøier mot de evangeliske; og prestene har selv deltatt eller stått bak. En enkelt gang er en prest blitt dømt for det.

Men de evangeliske lar sig ikke kue; de går fremover. «Om noen år skal hele landsbyen være med oss,» sa presten i Hanuzowce.

IV.

Den evangeliske bevegelse har søkt *forbindelse med de nordiske kirker.* I mai iår var en delegasjon bestående 4 danske, 2 norske og 1 svenske på besøk og fikk anledning til å delta i

deres gudstjenester, overvære deres kvartalsmøte og tale med deres ledere og menige tilhengere.

La mig fortelle om et karakteristisk *kirkebesøk i en landsby.* Der har vært tre dagers regn og alle gater og veier var dyp søle. Utenfor et lite hvitkalket hus stod menigheten opstillet. Huset var en forhenværende låve — andre sa fjøs — nu omgjort til kirke på den såre enkle måte, at all innredning var fjernet og et bord, et billede og et kors plasert på den ene kortveggen. Det var alteret; ellers fantes intet inventar: ikke prekestol, ikke benker; to vindusglugger uten glassruter. Men la mig begynne utenfor; der stod menigheten opstillet, ialt et par hundre mennesker i saueskinnskofter og med ridestøvler, menn som kvinner. Det begynte med at et tog av bitte små piker i nasjonaldrakter: skaut, broderte skjorter, side skjørter med farvede forklær og bånd, kom og rakte oss en bukett markblomster. Efterpå kom guttene og strødde blomster i sølen på vår vei mot inngangen. Foran inngangen stod menighetens ordfører og tok imot. Foran sig holdt han et utskåret brett med et stort rundt brød og en liten glasskål med salt. «Jeg hilser dere efter gammel ukrainisk skikk med salt og brød,» sa han, «som et tegn på at dere er hjertelig velkommen som våre ærede gjester. Vi har ventet på dere,» fortsatte han, «som de i Lilleasien og Grekenland satt og ventet på apostelen Paulus; nu kan våre forfølgere se, at vi ikke er gudløse eller fornekter Kristus. Eders høit kultiverte folk i Norden, som er Polens venner, står sammen med oss i troen på evangeliet.» — Efter en liten svartale gikk vi inn, og gudstjenesten begynte for en tettpakket, stående menighet; liturgien var på ukrainisk og er bygget op efter Chrysostomus; den virket på oss sterkt orientalsk. Ikke et ord blev lest, alt blev messet og sunget, også tekster og bekjennelse. — Vekselsangen mellem prest og menighet var alle fortrolig med, og alle deltok. Snart stemte en op, snart en annen; der var ingen klokker, og trengtes heller ingen. Salmene var dels kjente ting, dels slaviske folketoner: langsomme, tunge og vemodige. Og som de sang. Ikke engang i Vår Frelsers kirke i Oslo hører en slik sang; ikke at den var så forferdelig vakker; men den var mektig, henført og henførende; det var en menighet som sang ut sin hjerte-

trang; det er første gang jeg har oplevet hvad salmesang virkelig skal være. Det var som de mange stemmer samlet sig til en mektig bølge, en bønnens ånd som fylte rummet, steg og sank og bar oss op mot det høie. — Da vi til slutt sang «Vår Gud han er så fast en borg» hver på vårt sprog, kjente vi hvor vi er dypt og inderlig forbundet med Gud og med hverandre, selv om vi ellers er forskjellig i mangt.

Prekenen, som blev tolket, var om frøet som vokser uten at noen vet av det, begynner som et bitte lite frø, men ender som det største av alle trær. Slik er Guds ord, slik er evangeliet, og slik er evangeliet i Ukraine.

Der gikk et drag av frimodighet gjennem alt som blev sagt; man skulde ikke falle på at dette var en menighet som kjemper en kamp for sin eksistens og må kreve personlig offer og innsats av hver eneste av sine tilhengere.

Denne samme frimodighet gikk også gjennem det kvartals møte av «*misjonsrådet*» vi fikk overvære. Misjonsrådet er den evangeliske bevegelses øverste myndighet. Det består av bevegelsens prester og diakoner og 2 representanter valgt av hver organisert menighet. De møtes 4 ganger om året for å avgi beretning og treffe alle viktige beslutninger.

En representant for hver menighet stod op efter tur og avgav en kort, koncis beretning om arbeidet. Karakteristisk var hvor lett de hadde for å uttrykke sig uten nervøsitet, og hvordan de holdt sig til det faktiske uten noe utenomsnakk; det var folk som stod midt oppe i noe som skjer; hvert kvartal bringer nye vanskeligheter og nye seire; «arbeidet går fremover,» det var en sats som gikk igjennem de fleste beretninger; men vanskelighetene er store; verst er det med hus; mange menigheter har ikke tak over hodet. Dernæst savner de prestehjelp; de 3 prester og 3 diakoner sliter hårdt med å overkomme menighetsarbeidet; de preker 3—4 steder hver søndag og holder bibeltimer og bønneuker på hverdagene, redigerer et par opbyggelsesblader o.s.v. Flere byer har bedt om at der må bli optatt virksomhet, og 30—40 unge menn har meldt sig til utdannelse, «men vi makter det ikke nu» sa rådets formann Hilarius Schebetz.

Forfølgelsen fra katoliker, bolsjeviker og «bibelforskere» volder store vanskeligheter. I det siste har også en splittelse

mellem lutheranere og reformerte skapt forvirring i rekkene. Der skal sannelig tro til å holde fast på frimodigheten under slike forhold.

Meget gripende var det å høre de enkelte menigheters historie. Hver av dem har hatt sin lidelseshistorie, sine kamper å bestå, sine nederlag og sin seire. Jeg skal ta et par eksempler. «I *Jezierzany* hørte vi for tre år siden evangeliet for første gang,» slik begynner beretningen fra denne landsby. Under en aftengudstjeneste i mars 1930 var der demonstrasjoner utenfor lesehallen, hvor gudstjenesten holdtes. En stor sten kom susende inn gjennem vinduet; den var rettet mot den evangeliske prest, som forrettet, men traff i stedet en ung pike i ansiktet, så hun falt om som død. Hun måtte på sykehus i 4 uker og går den dag idag omkring med et vansiret ansikt. Først efter 3 år er gjerningsmannen straffet med 300 zloty i mulkt. Noe senere kom den katolske prest inn under gudstjenesten og stod demonstrativt med hatten på; også han er nu straffet med 14 dagers fengsel(!). Om vinteren 1930 laget de katolske et opløp, da den evangeliske prest viste sig på veien; de sparket og slo ham og vilde styrte ham utfor broen; «men Gud tillot det ikke,» sa han, «skjønt de stod tett omkring mig.»

Den hele tid har der stått strid om lesehallen; der fantes ikke noe annet passende lokale; den er stor og ligger centralt, (menigheten er 5 mil lang); og styret har stått på evangelisk side. Men de stadige demonstrasjoner har vært generende for lesehallens virksomhet. Ruter og bohave er blitt kunst; en søndag var alt inventar oversmurt med søle da gudstjenesten skulde begynne. Nu er de evangeliske opsagt og gudstjenestene må holdes i det fri. Men menigheten er blitt godt sammensveiset; ikke en eneste har gått tilbake til den katolske kirke. Under slagordet: «La oss bygge vår egen kirke» har de spart og ofret så meget at de i slutten av august har kjøpt kirketomt; men de føler sig anstrengt og utmattet efter 3 års uophørlig kamp og trenger støtte. Alene kan de ikke makte å bygge sin egen kirke, og kirke må de ha, skal de holde stillingen.

Et annet eksemepel: *Maniava.* Det er en bygd som ligger helt opimot Karpaterne, og er et vidt og bredt berømt katolsk

valfartssted. I juli hvert år kommer titusenvis av pilgrimer strømmende til fra alle kanter og der drives en regelrett avladshandel, men høres ikke et Guds ord. Hitop drog de evangeliske i valfartsuken og delte ut sine skrifter, og for et år siden kunde de stifte menighet der med tilslutning av 50 familier. Maniava er i kirkelig henseende et viktig strategisk punkt. «Det var bedre om tusen andre menigheter gikk over,» sier de katolske, «bare ikke Maniava.» Fra hus til hus gikk den katolske prest for å advare og skremme; han har imidlertid ikke kunnet hindre dem i å få et midlertidig lokale; nu har de også kjøpt tomt; men tømmer får de ikke kjøpt, så de må bygge av sten og det er tre ganger så dyrt. Stor var gleden da den svenske prest under vårt besøk kunde innvie kirkegrunnen og overrekke 300 dollars fra en svensk dame til reisning av Gustaf Adolfs kirke i Maniava. «Idag ringer vi med den store klokke,» sa deres leder.

V.

Efter bare noen dagers besøk og med det lille trykte materiale som finnes, er det ikke mulig å gi noen fyldestgjørende karakteristikk av bevegelsens indre kjennemerker. Men la mig gi et par inntrykk som har festnet sig efter hvert.

Det er nu for det første den følelse vi alle gikk med, at aldri hadde vi fått *urkristendommen* så nær innpå livet som her. «Vi har ventet på dere som de i Lilleasien og Grekenland ventet på apostelen Paulus;» der var virkelig noe i dette med Lilleasien og Grekenland. Det var det forunderlige inntrykk av at her kom evangeliet for første gang til en uberørt mark i et barnlig og primitivt folk. «For 3 år siden blev evangeliet for første gang forkynt hos oss.» Det var som i Galatien, Kollossæ eller Fillippi. — De ytre kår har visse likhetspunkter: fattigdom, forakt, forfølgelse, og der er den samme hensynsløse entusiasme; riktignok ikke med tungetale og ekstase, men med en kjærlighet til Guds ord og bekjennelsen, en uredd offervilje og en opfinnsomhet i forsvar og utbredelse av evangeliet selv hos umyndige.

Det annet inntrykk er vekkelsens rolige karakter. En *vekkelsesbevegelse* er det utvilsomt, massevekkelse; men det er ikke i utpreget grad noen følelsesvekkelse; deres talere er ikke

metodistisk farvet, de er konfesjonelle biblister; bibellesning bibelforklaring og bønn, gudstjeneste med rik liturgi og salmesang er deres virkemidler. Det som kjennetegner de vakte er ikke så meget deres indre erfaringer; desto mer betyr de ytre kjennemerker, som det å melde sig ut for å melde sig inn, delta i gudstjenesten og nadverden, kjøpe bibel og lese den, tale med sin næste om den. Hver av disse ting er troshandlinger forbundet med offer og risiko; det er en tro virksom i lydighet. — En 18 år gammel mann, som tjener hos en jernbanemann, kommer en dag til presten i Stanislawow, han forteller: «I 1½ år har jeg abonnert på Deres blad Prozry, og alt hvad jeg har tjent, har gått med til det; men nu har min arbeidsgivers hustru brent alle bladene og truer med også å brenne bibelen; derfor ber jeg Dem om å låne mig 1½ krone, så jeg kan kjøpe mig noen bord og lage mig en låsferdig kasse, så jeg kan ha min bibel og mine blader i fred.» Og lånet får han, riktignok under store betenkeligheter, av kirkens kasse, som har underbalanse nok i forveien. — Det gir i et lite glimt et begrep om de kår og den ånd som kjennetegner bevegelsen.

Endelig må det nevnes at bevegelsen er avgjort *konfesjonelt* — enten luthersk eller reformert — innstillet; den aller største del er lutheranere. Den augsburgske bekjennelse forelå trykt i ukrainisk oversettelse til misjonsrådets møte i mai; det var et lite gult hefte, maken til dem som i hundrevis står og samler støv i våre bokhyller. Den første som fikk den, førte den høitidelig til sine leper og kysset den, og menighetsforstanderen i Maniawa, som fikk den senere på dagen, løp til sitt hjem og svinget den over hodet, som våre minste når de får sitt første 17. mai flagg. — At det konfesjonelle spørsmål også kan bli en vanskelighet, ja allerede er det, la ingen skjul på. Man får bare håpe at det finner en likeså kristelig og praktisk løsning som innenfor den eldre evangeliske kirke på stedet, hvor lutheranerne og reformerte lever i beste forståelse og fruktbart samarbeide. Og man må håpe at konfesjonelle kretser i utlandet, som støtter dem, her må vise en viss toleranse og ikke påtvinge dem konfesjonelle stridigheter, som hos dem savner sine historiske forutsetninger og indre berettigelse. Her gjelder det større ting.

VI.

Den evangeliske bevegelse blandt ukrainerne *trenger vår støtte* og de ber om den. Først og fremst moralsk og åndelig støtte; de er unge og svake og lever under et hårdt økonomisk og psykologisk trykk, som stiller ledernes frimodighet og deres nerver under en voldsom påkjenning. Det nordiske prestebesøk var dem meget kjærkomment også av den grunn av det foregikk under en ikke helt sedvanlig offisiell opmerksomhet; det omtaltes i avisene og radio over hele landet, presidenten gav audiens og alle myndigheter, til og med jernbanen, viste delegasjonen en enestående elskverdighet og opmerksomhet. — Det fastslo at «høit kultiverte folk i Norden, som er Polens venner, står sammen med oss i troen på evangeliet,» som en av ukrainernes ordførere uttrykte sig.

Men dernæst trenger de økonomisk støtte i begynnelsen. Under de rådende økonomiske forhold er det helt utelukket at de kan reise de kirker og utdanne de prester de trenger. Hittil har Amerika og Gustaf Adolfs foreningen i Tyskland vært deres beste støtter; men de faller mere og mere fra. Derfor vender de sig nu til Norden; Sverige og Danmark har allerede i noen år støttet dem; vi her oppe i Norge kan ikke rolig se på at det er Sverige og Danmark alene som skal representere hjertelaget i Norden. Det skulde være merkelig om der ikke også hos oss er noen som i takknemlighet over hvad vi har i vår evangeliske kirke, skulde føle det som en hjertets og samvittighetens sak å hjelpe denne lille evangeliske bevegelse, som har fått den høie, men svære opgave å være evangeliets forpost på grensen til de store brytningers og de store muligheters land i Sovjetrussland.

H. C. Christie.

EN TREDJE KONFESJON I DET TREDJE RIKE?

Av svensk legasjonspastor BIRGER FORELL, Berlin.

«Den tredje konfesjon eksisterer virkelig», forsikret nylig en Berlineravis, som i det siste har fått en betydelig øket lesekrets og som i en viss forstand kan sies å være den tredje konfesjons hovedorgan. Avisens navn er «Reichswart» og redaktøren er den ikke ukjente publicist og politiker grev Reventlow. Eksisterer der således ved siden av den romersk-katolske og den evangeliske befolkning i Tyskland noen som bekjenner sig til en tredje konfesjon? Og i så fall: hvad er denne bekjennelses innhold og hvem bekjenner sig til den? Den følgende fremstilling skal søke å gi et fragmentarisk svar på spørsmålet.

Skjønt sammenstillingen i overskriften kan synes å være ny, er den foreteelse, som her skal skildres, ingenlunde av igår. Den som i de siste 15 år har hatt anledning til å følge den religiøse utvikling i Tyskland på nært hold, finner spor som leder langt tilbake i tiden. Det er den tyske idealisme fra Goethes, Schillers og Fichtes tid, som går igjen. Den tyske middelaldermystikk, representert av Meister Eckehardt og andre, studeres ivrig av den tredje konfesjons bekjennere. Mange av dens bekjennere er mere fortrolig med den nordiske mytologis tankeverden enn med bibelens fortellinger. De ivrigste søker sitt åndelige urhjem i den indogermanske rases eldste myter og religiøse forestillinger. Det er derfor ikke overraskende i den tredje konfesjons litterære verk stadig å gjenfinne ordene: nordisk-, germansk-, arisk-, rase-, folke-, tysk. Setter man bindestrek mellem disse ord og tilføier ordet «religion», gjengir et slikt monstrum av ordforbindelse den populære opfatning av den tredje konfesjons innstilling. De meget forskjelligartede foreninger og grupper, som sammen danner den i «Reichswart» omtalte tredje konfesjon, betoner hver for sig mer eller mindre sterkt noe av ovenstående ord. De forskjellige foreningers navn angir dette, f. eks. Nordisk trosforbund,

Germansk trosforbund, De tysk-troendes forbund, Eddaselskapet o.s.v. Alle disse foreninger er imidlertid tilbøielige til å betone at de er sammenslutninger av «troende», at de er religiøse. Men de vet med sig selv at de står utenfor begge de kristne konfesjonene. De fleste ønsker å oprettholde en velvillig nøitralitet overfor den kristne kirke.

Når det gjelder å gjengi den tredje konfesjons innhold i ord, må jo alt som skiller de forskjellige gruppene fra hverandre holdes utenfor og det som er felles for dem fremheves. Det er derfor ikke så underlig, om den formulerte trosbekjennelse synes temmelig almindelig og veik for en utenforstående. I et bønneskrift, som nylig blev oversendt rikskansleren, blir fellesskapet i den tredje konfesjon formulert således: «Vi eier en tysk tro, som får sin innstilling ut fra det tyske folks religiøse arv, hvis skapende religiøse kraft er forblitt levende i et årtusen helt frem til våre dager. Vi bekjenner alle å være oss bevisst at vi, rotfestet i en guddommelig virkelighet, med vårt tyske utspring innenfor denne virkelighet og innenfor vårt folk, har plikt og ansvar for en tyskfødt tro». — Det er mulig at noen vil spørre hvad som egentlig tilsiktes med denne innviklede formulering. Det som her fremholdes i motsetning til kristen tro er den religiøse tros bundethet til «blodet og rasen». Kristendommens universelle fordring, kravet om å gjelde for alle folk og til alle tider, tilbakevises: Det tyske folk må ha en «tyskfødt tro». Slike tanker brøt frem allerede i den romantisk-svermeriske tyske ungdomsbevegelse «Freideutsche Jugend» som arbeider utenfor kirken. Det er neppe noen tilfeldighet at de elementer innen denne bevegelse som sterkest betonet det religiøse innslag i bevegelsen, efterhånden søkte sig nye åndelige hjem.

Köngener-Bund har for mange vært et slikt åndelig hjem. Omtrent på den tid Adolf Hitler trådte frem for en større krets i München for 10 år siden, trådte også Köngener-Bund frem i lyset. Mennesker med forskjellige politiske opfatninger samlet sig i dette forbund for å få svar på de samme brennende religiøse problemer. Forbundets sommermøter var ofte stormende, for det var ærlige sannhetssøkere fra de forskjelligste samfundslag og med de mest ulike personlige forutsetninger som i forbundets fellesskap søkte å komme til klarhet

og trosvisshet. Kirken var for trang for de fleste av disse mennesker. I natur og historie og i selve livets tilskikkelser vilde de finne den gudsåpenbaring som er gitt oss, ikke bare i bestemte frelsesfakta eller i en bestemt person, Jesus Kristus. Forbundet gjorde front mot all dogmatisk bundethet. Det blev ofte antydet at man kun vilde gjøre fullt alvor av protestantismens innerste prinsipp om åndelig frihet. De mange stridende viljer blev bundet sammen av den fremragende leder, indologen og religionsforskeren professor W. Hauer i Tübingen.

Hauers person og religiøse innstilling har preget forbundet sterkt. I fem år tjenstgjorde han som misjonær i India. «Han reiste ut for å omvende andre, men kom selv omvendt hjem igjen», har man sagt om ham. Hans omvendelse bestod imidlertid i at han, efter å være blitt konfrontert med de fremmede religioners tilhengere, mistet troen på kristendommens absolutthet og fant derfor at han ikke hadde rett til å drive misjon. Ingen som har møtt denne mann vil være i tvil om hans ualmindelig sterke religiøse forankring. Hans lederegenskaper er således sprunget ut nettop av denne sterke religiøse tro. Den pietistisk farvede fromhet i hans hjembygd i Württemberg har ennu et sterkt tak på ham, men den religiøse utvikling innen den tyske evangeliske kirke har tvunget Wilhelm Hauer til å gå ut av kirken og bli sjelesørger for de mange som søker Gud utenfor kirkens murer. Som leder av Köngener-Bund er han blitt den mest utpregede religiøse skikkelse innenfor den tredje konfesjon, og i sitt tidsskrift «Kommende Gemeinde» har han uforferdet tatt op tidens mest brennende åndelige problemer. Han er en ridder som kjemper med blanke våpen. Hauer har mange tilhengere blandt studenter og akademikere, særlig i Syd- og Mellemtyskland, men han har også hatt evne til å knytte til sig mangen en enkel arbeidsmann og håndverker.

Mens Köngener-Bund så å si er blitt et asyl ved kirkens murer for mange åndelig hjemløse mennesker, er en annen sammenslutning av eldre datum trådt mere bevisst utenfor kirkens område. Det er «De frireligiøse menigheters forbund» som blev stiftet allerede i 1859 og omfattet en hel del mindre

grupper av fribyttere såvel fra den katolske som fra den evangeliske kirke. Oprinnelig bestod dette forbund av opposisjonelle elementer innenfor kirken som lengst mulig søkte å bevare forbindelsen med kirkesamfundet. Men efterhånden tilspisset motsetningene sig. I begynnelsen av det 20. århundre blev både monister og rene fritenkere optatt i forbundet, og efter revolusjonen i 1918 kom der inn fritenkere i store mengder. Mange som, efter å ha trådt ut av kirken, ikke helt kunde løsgjøre sig fra sine nedarvede religiøse behov, fant her et fristed. I de senere år har der funnet sted en utskillelse av de utpreget antireligiøse elementer, og blandt de 60 000 medlemmer forbundet nu regner med, er der mange som målbevisst arbeider på sitt folks religiøse opdragelse i en ånd som visstnok ikke er kristen, men som vil være almen-religiøs. Gjennem sine to tidsskrifter, «Fri religion» og «Åndelig frihet», søker forbundet å nå en videre krets med sine ideer.

En tredje gruppe innen den tredje konfesjon danner «Den nordiske trosbevegelse» som gjennem en rekke mindre publikasjoner, utgitt av bevegelsens forskjellige særgrupper, lidenskapelig og fanatisk forfekter alt som er ekte nordisk og germansk, ikke bare på det alment kulturelle område men også i den religiøse verden. De drømmer om at den dag skal gry da «den av jøden Paulus forfalskede kristendom», som blev påtvunget det germanske folk, skal erstattes med den nordisk-religiøse tro som våre germanske forfedre hadde i primitiv form, men som skal utdypes og åndeliggjøres for senere tiders germaner. «Den nordiske trosbevegelse»s tilhengere har visstnok ofte og gjerne vekslet hugg med den kristne kirkes teologer, men disse strider har stort sett vært frie for personlige utfall. Dette kan man neppe si om general Ludendorffs «Tannenberg-Bund» som i de siste år har ført en delvis meget hatsk kamp ikke bare mot den kristne kirkes mange feil, men også mot den kristne tro overhodet. I denne kamp har spesielt fru Matilde Ludendorff med sine fantastiske skriverier om indiske religiøse ideers innflytelse på den kristne dogmedannelse gjort sig skyldig i så fatale misforståelser av de aller enkleste historiske fakta, at man på enkelte hold åpent har beskyldt henne for bevisst forfalskning. Det skal være usagt hvorvidt det er barn-

lig enfoldighet og utrolig godtroenhet eller et innvendig ønske om hevn for uforskyldte lidelser som har drevet Matilde Ludendorff til dette felttog mot kristendommen. I hvert fall er hennes berømte manns «Tannenberg-Bund» og hans avis «Volkswarte» blitt forbudt av regjeringen. Og dermed faller egentlig denne bevegelse utenfor rammen av vår fremstilling, skjønt Ludendorffs skjebne og egenartede utvikling efter krigen kunde ha fortjent et særskilt kapitel.

Innenfor «Den nordiske trosbevegelse» og kretser som står denne nær, har begrepene «rase og blod» fått sin særlig intensive begrunnelse og er blitt en rent religiøs virkelighet. Wilhelm Hauer, som er i besiddelse av en selsom evne til å leve sig inn i andre menneskers tanke- og følelsesverden, skriver med henblikk på det hemmelighetsfulle bånd mellem beslektede folk og individer: «Der finnes en umiddelbar forbindelse som muliggjør en dyp indre forståelse. Hos ett menneske trenger man knapt nok bruke ord for at man skal finne hverandre i de dypeste spørsmål, mens hos en annen all verdens ord er til ingen nytte, man kan ikke forstå hverandre og man blir ikke grepet. Da våkner anelsen som forvandles til visshet om at fysisk-psykiske fakta står bak. Hemmeligheten som skjuler sig bak dette kaller man blodet». Det er en ny og egenartet «blodsteologi» som er vokset frem og som endog har funnet vei inn i den nye evangeliske kirke i Tyskland. Det kan ha sin interesse å slå fast at denne intensive kult av rasen og blodet har sitt utspring i ikke-kristne omgivelser og at den derfra er trengt inn i den evangeliske kirke. Der er paralleller fra kirkens tidligere historie som burde kunne vekke våre evangeliske brødre i Tyskland til selvbesinnelse og tvinge dem til å spørre sig selv hvor langt en kristen kirke kan gå i tilpasning til tidsbestemte ideer uten å gjøre vold på sitt innerste vesen. Mindre farlig for de svake i ånden blir blodets og rasens forkynnelse når den gjennemføres med pregnant konsekvens. Leipzigerfilosofen professor Ernst Bergmann har i sin nylig utkomne bok «Den tyske nasjonalkirke» gitt følgende meget tydelige og klare forslag til ny trosbekjennelse for den tyske nasjonalkirke: «Jeg tror på den tyske religions Gud, som virker i naturen, i den høie menneskeånd og i kraften hos sitt folk. Jeg tror på hjelperen Kristus, som kjemper for men-

neskesjelens foredling. Jeg tror på Tyskland, den nye menneskehets urhjem». For ennu tydeligere å markere den nye ånds gjennembrudd, foreslår professor Bergmann at kirken skal være statskirke, at rikspresidenten skal være dens overhode, at prestene skal være statsembedsmenn og at, i overensstemmelse med den ovenfor nevnte bekjennelse, ingen private religionsselskaper skal tolereres ved siden av «den tyske religion». Professor Bergmann kaller sig selv mystiker. Denne moderne mystikk taler i hvert fall et sprog som selv en uinnvidd kan forstå.

Ved siden av de ovenfor nevnte personligheter og sammenslutninger er det lett å sette op en lang liste med navn fra det nye Tysklands offentlige liv som kunde stilles i mere eller mindre direkte forbindelse med den tredje konfesjon og dens bestrebelser. En markant personlighet er professor Hermann Wirth som har drevet et imponerende samlerarbeide for fra alle jordens kanter å føre sammen kulturgjenstander og religiøse utsagn til støtte for sin forkynnelse om en «atlantisk-nordisk» urtro, som egentlig er den verdensomfattende religiøse tro som den kristne tro har fått sitt vesentlige og verdifulleste innhold fra. Dr. J. von Leers, en velkjent leder av den akademiske ungdom innenfor det nasjonalsocialistiske parti, hører også med her. Lederen av det nasjonalsocialistiske partis utenrikskontor, dr. A. Rosenberg, har i «Völkischer Beobachter» og i sin litterære virksomhet hevdet en anskuelse som har sterke berøringspunkter med den tredje konfesjons tro. Dog taler i hans verk mere en filosofiens enn en religionens mann.

Det samme kan vel på en viss måte sies om grev Reventlow som i 14 år har utgitt det nasjonalsocialistiske ukeblad «Reichswart», organet for en sammenslutning som kaller sig «Forbundet for den europeiske rase». Grev Reventlows tilslutning til den tredje konfesjon er imidlertid ganske særlig betydningsfull fordi han er et høit aktet medlem av den «gamle garde» innen det nasjonalsocialistiske parti. Han gjorde sig allerede før krigen bemerket som en dyktig publicist med en fornem stil, og han har fremfor alt både før og efter krigen gitt tydelige bevis på at han besidder såkalt civilkurage. Med usedvanlig frimodighet har han i de siste nummer av sitt blad vendt sin

opmerksomhet mot de «tyske kristne» og deres fordring på monopolstilling innenfor den evangeliske kirke. Overskriftene på disse artikler er talende nok: «Religiøst hykleri», «Kristendom på kommando», «Luther og tyske kristne» o.s.v. I sistnevnte artikkel vender Reventlow sig mot de «tyske kristne»s forsøk på ved forskjellige midler å påtvinge anderledes tenkende en bekjennelse som er dem fremmed. Artikkelen avsluttes med følgende: «Hvad tror vel disse herrer prester at Luther vilde si om denne bølge av kirkepolitisk terror, og særlig om den opfatning som ligger til grunn for samme? Våger de virkelig å påstå at det går inn under Luthers religiøse opfatning? Vi skulde glede oss meget over å få en slik påstand skriftlig og håndgripelig motiveret. Luther var en stridsmann som stilte den religiøse samvittighets frihet over alt, og som vilde skaffe denne samvittighet råderum. De prester som tror de nu har rett til å tale i hans navn, de kjemper ikke bare mot samvittighetens frihet, men mot selve den religiøse samvittighet som sådan. Ti de tyskere som de «tyske kristne» bekjemper med vold og makt, har jo fjernet sig fra kirken på grunn av sin samvittighet». Reventlow tillegger til slutt: «Innenfor sin kirke har de «tyske kristne» forkynt borgfred. Men utenfor kirken fører de en kamp som uvegerlig må føre til at vårt folk sønderslites. Imidlertid vil vi til slutt eftertrykkelig fremholde: De tider da den religiøse samvittighet blev fortløpende undertrykket er forbi og kommer aldri tilbake. Vi vilde ikke finne oss i dem. Ingen tvangsforsøk kan bringe endring i dette.»

Ovenstående ord antyder en kampstilling mellem den citerte forfatter og de «tyske kristne». Imidlertid er Reventlow her ikke bare sin egen talsmann, men må betraktes som representant for hele den tredje konfesjon. Hans ord får også et dypere innhold når man tenker på de siste måneders begivenheter innen den evangeliske kirke og den revolusjonære forandring som der har funnet sted. Den preussiske kirkes generalsynode vedtok den 5. september den såkalte arierparagraf for prester og andre som er ansatt i kirkens tjeneste. Dessuten vedtok den en del andre lovforslag som griper sterkt inn i kirkens liv og som har til hensikt å sikre de «tyske kristne» et absolutt herredømme innen kirken. Den måte hvorpå disse

lovforslag blev gjennemført utgjør et kapitel i den evangeliske kirkes historie som nok både majoriteten og den minoritet som kjempet for sin rett helst vilde ha ønsket strøket. I hvert fall er det vanskelig for en utenforstående å se at denne generalsynode fullt ut har rettet sig efter forskriftene i den gjeldende rikskirkeforfatning. Da nasjonalsynoden for hele riket trådte sammen i det minnerike Wittenberg, 27. september iår, blev der riktignok hverken tatt noen beslutning om arierparagrafen eller om anvendelse av den i Preussen gjennemførte lov om pensjonering av de prester som «ikke uten forbehold» går inn for den nye stat. Derfor vil der vel en tid råde uvisshet om hvorvidt noen av disse beslutninger vil bli endret for rikets vedkommende.

Derimot har nasjonalsynoden ved valg av riksbiskoppen og hans rådgivere tydelig gitt tilkjenne at den tyske evangeliske kirke helt bestemmes av de «tyske kristne» i sin offisielle representasjon utad, og at disse helt og holdent bærer ansvaret for det som skjer i den offisielle kirkes navn. De 2000 prester som ved denne anledning spredte ut et trykt bønneskrift til nasjonalsynoden om å søke å hindre den åndelige undertrykkelse som de «tyske kristne» øvet overfor minoriteten, hadde ingen mulighet for å gjøre sig gjeldende på annen måte. Dette bønneskrift stiller hele den kirkelig-religiøse situasjon i Tyskland i et egenartet lys. Ved den omveltning som har funnet sted innen den evangeliske kirke ved hjelp av utpreget politiske metoder, er den del av kirkefolket og prestene som under kirkevalgene i juli samlet sig under slagordet «evangeliet og kirken» tvunget inn i en opposisjonsstilling til de «tyske kristne» som i en given situasjon kan drive disse opriktig evangeliske kristne til å gjøre felles front med dem som bekjenner sig til den tredje konfesjon.

De sistnevnte har, under trykket av begivenhetenes utvikling, ved en konferanse i Eisenach 29.—30. juli sluttet sig sammen til et forbund, og dette forbund har valgt professor Hauer til sin leder og talsmann. Ved nevnte konferanse, som hadde samlet 200 deltagere fra forskjellige kanter av landet, fikk Hauer rikelig anledning til å legge sine fremragende lederevner for dagen, forhandlingene var nemlig stormfulle til-

dels. Motsetningene mellem de forskjellige grupper, hvorav bare en del er nevnt i det foran anførte, var temmelig skarpe. Man blev dog enige om å anmode riksregjeringen om å gi tilhengerne av den tredje konfesjon rett til offentlig religionsutøvelse, innbefattet retten til å opdra sine barn «efter germansk-tysk forbillede». Hauer fikk i opdrag å forhandle med rikskansleren om dette krav, og det er mulig at et møte mellem rikskansleren og den tredje konfesjons leder vil finne sted i nærmeste fremtid.

Den tredje konfesjons tilhengere antas for tiden å være omkring 130 000, men dette tall gir ingen forestilling om den virkelige innflytelse som utgår fra bevegelsen. Den nasjonalsocialistiske leder av alle ungdomsforeninger i riket, Baldur von Schirach, har i ungdomsbevegelsens hovedorgang «Stormtruppen» gitt plass for tanker som nærmer sig den tredje konfesjons ideer. Det er også helt tydelig at man særlig hos ungdommen møter sterke sympatier for ideen om en nordisk-germansk-tysk religiøsitet. Efter som de «tyske kristne» i sin teologi synes å ha sterke sympatier for en sådan nordisk-germansk-tysk religiøsitet som den tredje konfesjon konsekvent forfekter, men samtidig betoner at de er «positivt kristne», skulde man ønske både for dem selv og for de evangeliske kristne utenfor Tysklands grenser, at grensen her trekkes klart op. Hvordan stillingen senere vil bli for de kristne i Tyskland som av religiøse grunner ikke kan slutte sig til den herskende retning, de «tyske kristne», er selvsagt en sak som interesserer hele den evangeliske kristenhet. Likesom tilhengerne av den tredje konfesjon i disse dager med spenning avventer rikskanslerens svar på anmodningen om fri religionsøvelse, imøteser den evangeliske verden i sin helhet dette svar. Rikskanslerens svar vil komme til å bringe klarhet i spørsmålet om hvordan den første del av § 24 i det nasjonalsocialistiske program skal forstås. Den lyder: «Vi krever frihet for alle religiøse bekjennelser i staten, forsåvidt disse ikke undergraver statens beståen eller strider mot den germanske rases moralske følelse».

Birger Forell.

LEGEME OG SJÆL

Af professor ED. GEISMAR, Kjøbenhavn.

Biskop Berggravs sidste bog «Legeme og sjæl i karakterliv og gudsliv» er en ypperlig hjælp til at opfylde ordet fra oraklet i Delfi: kend dig selv. Den hjælper i god betydning til selvforstaaelse, den meddeler en mængde viden, men formaalet med hver linie er at hjælpe til den selvforstaaelse, der sætter een i stand til bedre og med større klarhed at styre ret gennem de vanskeligheder, som vort menneskeliv rummer, de vanskeligheder, som er øgede ved alt det, der er stormet ind paa vort slægtled. Og netop fordi det er formaalet, er den kemisk fri for den selvrefleksion, som fører til kredsning om egen fortrinlighed eller egen usselhed.

Der er imidlertid en mærkelig forskel mellem de ti første kapitler og de to sidste. De ti første kapitler er beherskede af een sammenhængende tankegang med et klart sigte. Paa en maade, der er klar og ligetil, vejledes vi til at forstaa de væsentlige linier i det sindrige vekselspil mellem sjæl og legeme. Vi undervises om det balancesystem, som allerede virker gennem det vegetative nervesystem i dets samvirken med den indre sekretion. Vi forstaar den maade, paa hvilken i det daglige liv legemets kræfter holder hinanden i ligevægt, og at ogsaa sjælelivets sundhed beror paa denne ligevægt. Men vi forstaar ogsaa, hvorledes der er mulighed for, at organismen ved ekstraordinære lejligheder samler sig til ekstraordinære ydelser, «formeres til spids», som Berggrav udtrykker det. Der er noget saare dybsindigt i denne redegørelse. Og vi faar indsigt i, at det ikke gaar an at opfatte viljen som noget, der bestaar for sig, afsondret fra dette legemliv. Det, det gælder om, er, at der kan opstaa højere former for organiseret liv, i hvilke det ubevidste og det bevidste samvirker, idet der dannes helheder, hvor drifterne organiseres omkring et centralt emne. Saaledes dannes der det, Berggrav kalder «dominan-

ter», f. eks. moderdominanten, der underlægger sig de andre impulser. At livet selv ved handlinger indøver saadanne dominanter, er af uhyre betydning for dannelsen af karakteren. Er man saa vænnet til at tænke paa denne maade om legemets og sjælens indbyrdes forhold, kommer det som noget helt naturligt, naar det hævdes, at den religiøse dominant bedre end nogen anden er i stand til at tage herredømmet og organisere hele sjælelivet om sig, saa at den gennemtrænger alt indvendigfra.

Under udviklingen af alt dette faar Berggrav anledning til at tale sandt om det legemlige, om hormoner og sekreter og om de kendsgerninger, som psykoanalysen har belært os om, men han faar ogsaa forudsætninger for med myndighed at tage til orde imod den tidsstrømning, der er saa farlig for unges og ældres opdragelse, den, der forsikrer, at vi er prisgivne det legemliges herredømme, blotte produkter som vi er af arv og milieu. Dette er simpelt hen ikke sandt. Hvor meget man end anerkender disse tings betydning, saa er det, der gør mennesket til menneske, netop det, at dette legems- og milieubestemte organiseres og kontrolleres af de dominanter, som dannes om de betydningsfulde livsopgaver.

Ved disse tanker, som er skriftets hovedindhold, bliver det en saare værdifuld gave til os. Her kan opdrageren lære, ikke blot, hvad maalet for opdragelsen er, men endnu mere, hvorledes den legemlig-sjælelige mekanisme er, som man maa forstaa for at vejlede barnet under dets udvikling paa en sund og frugtbar maade. Her kan den lære noget, der ønsker at tage sig selv i nakken og lade sig opdrage ved indsigt i, hvorledes de og de bestemte fejl, sløserier og skødesynder fører deres straf med sig. Maaske er dette det allervigtigste ved skriftet, den hjælp, det rækker den, der dog har nogen alvor til at gøre fyldest i det vanskelige liv. Man faar forstaaelsen af, baade hvad viljen kan og hvad den ikke kan. Og her kan sjælesørgeren lære at forstaa det enkelte menneske, der kommer til ham med et hjerte, saa sygt og saaret, som det er, forstaa det saaledes, at han til det menneskes befrielse kan vejlede det til at indse, hvor fejlen ligger, den fejl, som gør, at det ikke vil lykkes. Og endelig kan forkynderen lære at skelne

det ægte og varige, det, der er dybt indgravet i sjælen, fra det overfladiske, der kun skyldtes følelsesbrus eller tanketilslutning, men ikke ved handling og indøvelse havde sat de dybe spor i sjælelivet. Netop denne forskel bliver under læsningen saa levende for een, at man ligesom ser for sig de væsenlige skader i vort kristenliv. En præst vil paa en letfattelig maade kunne blive opmærksom paa, hvilken fejl hos ham selv, som er skyld i, at det, der bygges kun er løst materiale, der let fortæres ved en eller anden straaild.

I alle disse henseender er denne lille bog, bag hvilken der ligger megen livserfaring og meget studium og megen kærlighed til mennesker, saare værdifuld. Vi har intet skrift, der i klarhed og praktisk sigte kan sammenlignes med den. Ogsaa, og maaske navnlig, hvad den siger om det seksuelle livs vanskeligheder, er sagt paa en saadan maade, at mangen een i enrum vil læse det og vejledes ved det.

Læser man saa de to sidste kapitler, overraskes man ved, at tanken nu føres ind paa helt nye baner, som man egenlig ikke var forberedt paa. Det spørgsmaal opstilles her, om mennesket er mere end legeme og sjæl. Og Berggrav svarer et ubetinget ja paa dette spørgsmaal. Naar svaret kommer med en slags tøven og ængstelse, beror dette ikke paa, at der hos Berggrav er nogen tvivl om dette ja's berettigelse, men paa, at det jo er vanskeligt at skaffe et saadant ja anerkendelse fra videnskabens side. Derfor indføres det, Berggrav mener, ogsaa under en vis famlen efter at finde det rigtige udtryk, og i flere tilløb, idet der først siges, at dette højere kaldes aand, men derefter indføres Gud. Forholdet maa vel tænkes saaledes, at Gud opfattes som aandens herre. Det er en helt mærkelig vej, ad hvilken dette tredje i menneskets struktur indføres. Det udvikles, hvorledes det ingenlunde er noget urisikabelt at helbrede et menneske fra de komplekser, som havde magten over hans bevidste liv, og derved befri dette fra trældommen under det underbevidste. Det er netop meget ofte oplevet, at et saadant menneske, der ved psykoanalytisk kur fik sine energier befriet, samlede dem om sig selv paa en saadan maade, at der fremkom en sygelig jegcentrethed. Ved dette negative træder det ejendommeligt frem, at menneskets sjæle-

liv i sidste instans skal beherskes af en virkelighed, der ligger ud over jeget. Ad denne vej kommer Berggrav ind paa det egenlig religiøse og optrækker de linier, der forbinder tankerne i dette skrift med grundtankerne i de tidligere religionspsykologiske værker. Vi mindes om det retningsbestemte og grænseoverskridende i hele det menneskelige aandsliv, baade i videnskab, kunst og moral; og ganske som tidligere skelnes dette aandslivets grundpræg, som ikke bør kaldes religiøsitet, fra selve gudsforholdet.

Som sagt: disse sidste to kapitler kommer noget overraskende, men naar man faar sig sundet, opdager man, at der er god sammenhæng mellem dem og bogens hoveddel. Alle tankerne om organisation og dominanter kronedes jo med tanken om den religiøse dominant som den, fra hvilken alt skulde styres. Dertil svarer nøjagtig tanken om det menneskelige sjæleliv, hvis bestemmelse er at underlægges en virkelighed, der ligger ud over mennesket selv. Man forstaar endnu bedre, at religionen ikke er et rudimentært organ, men det, som er nødvendigt, dersom ikke alt det, der gør mennesket til menneske, skal lægges øde i vor kaotiske tid. Saaledes afrunder skriftet sig til en levende helhed.

For religionens vedkommende giver netop denne fremstillingsmaade forstaaelsen af, at meningen med det religiøse forhold ikke er, at det skal drage interessen paa sig bort fra det jordbundne liv, vi maa leve, men at det skal være dominanten. Derved bliver een gang til enhver retning mod det asketiske, opfattet som et negativt forhold til livet, enhver retning mod legemløs aand, spærret, samtidig med, at Guds suverænitet bliver gjort indlysende. Som middel til bevidst indøvelse af viljen indrømmer Berggrav askesen ikke saa lidt berettigelse.

Jeg har indtryk af, at jeg ikke helt er enig med Berggrav i de sidste kapitler, men uenigheden er vist en uenighed om sprogbrugen. Biskop Berggravs tilsyneladende ængstelse for at støde videnskaben ved direkte at tale om Gud, deler jeg ikke. Men paa den anden side er jeg, baade naar det drejer sig om naturvidenskab og om psykologi, mere vis paa, at det er aldeles umuligt at give Gud adgang til videnskaben. Man kan lige saa godt først som sidst springe i det og støde viden-

skaben i selve dens metode, thi en religionspsykologi, der vil forklare religiøst sjæleliv uden Gud, er en opløsning af religionen i dens centrale ejendommelighed. Løsningen af den vanskelighed, sammenstødet rummer, ligger i forstaaelsen af, at de ved den videnskabelige metode afstukne grænser ikke falder sammen med tilværelsens grænser.

Men dersom man saa begynder med at opfatte det menneskelige sjæleliv som en eksistensform, der søger sin dominant i noget, der ligger ud over mennesket, saa fatter jeg ikke rigtig Berggravs ængstelse for at sige, at hele det menneskelige aandsliv er religiøst, og at navnlig moralen opløses, dersom dens religiøse grunddrag fornægtes. Ved religion forstaar jeg sjælelivets bestemthed fra grunden af ved en oversanselig virkelighed, og jeg synes, at Berggravs opfattelse ikke er videre forskellig fra min. Nu vel: ud fra denne opfattelse forekommer det mig, at den centrale stemning hos Spinoza virkelig er religiøs. Glæden ved at se sig selv og sin egen handling ind i en altomspændende fornuftsammenhæng, er virkelig en glæde ved i sin fornuftrettethed at være bestemt ved en oversanselig virkelighed, er en religiøs glæde. Det retningsbestemte, grænseoverskridende i videnskaben er efter min sprogbrug religiøst. Og endnu mere bliver det mig aabenbart under fordybningen i en mand som Fichte, for hvem moral og religion umiddelbart var eet, nemlig i den menneskebevidsthed, der var baaret af den guddommelige moralske vilje. Trods al min betoning af, at det kristne gudsforhold er allermest karakteristisk ved den domsbevidsthed, som er naadesbevidsthedens baggrund, bevarer jeg en uudrøddelig idealisme, og synes, at denne idealisme virkelig fortjener navn af religiøs.

Men maaske bør disse bemærkninger ikke føre til mere end en konstatering af, at der er nogen uenighed mellem os i henseende til brugen af de to ord videnskab og religion.

Ed. Geismar.

LITTERATUR

Tre debutanter.

Og bakom synger skogene. Av *Trygve Gulbrandsen.* (H. Aschehoug & Co.).

Synd skal sones. Av *Tora Østbye.* (Gyldendal).

Og så fortsetter livet. Av *Lalli Løvland.* (H. Aschehoug & Co.).

Det er en ætts saga Trygve Gulbrandsen gir i sitt voluminøse debutarbeide. Men det er ingen roman som er skåret efter dagens lest. Den arbeider med lange slektslinjer. Den har et rikt hendelsestempo der dagens roman mere søker de sjelelige reaksjonslinjer efter det enkelte situasjonsinnslag. Man leter derfor gjerne frem til karakteristikk av boken det gamle ord: berettelse. Og Trygve Gulbrandsen kan berette. Det går en varm strøm av fortellerglede gjennem boken. Han kan sitt stoff. Han kjenner skogen og skogsfolks liv. Han har både farve og ordlegningsevne i sin pen. Men hans berettelse taper meget av sin makt fordi den er for maktfull. Hans menn er alle elgsvære med dyresterke muskler. Hans kvinner er storfagre og sagaskårne. De står frem med sterke fasader; men skildringen når sjelden inn bak fasaden. Der er tilløp til mildere og roligere linjer i hans tegning. Da søker han inn mot skogbondens sinn og gir i noen mere stillferdige billeder innblikk i et opgjør som under det evige overlys fører fra maktvilje til hjertelag. Det er disse linjer i Trygve Gulbrandsens forfatterskap som får forhåpningene til å ranke sig om hans navn som kunstner. Kan han makte å neddimensjonere tingene og mere arbeide langs de sjelelige reaksjonslinjer, så er hans fortellertalent frodig og evnerikt nok til å skape kunstneriske verdier som er større enn debutarbeidets.

Tora Østbye har ingen litterære ambisjoner. Hun forteller jevnt og nøkternt. Hennes berettermåte er merket av en mandig saklighet som enkelt og ukunstlet setter tingene på plass. Det er heller ikke nye ting hun forteller om. Det er den gamle saga om tung synd som må sones i ennu tyngere skjebner, om skyggefallet over veien for mennesker som ikke når dit de skulde. Men hun som forteller er selv under makten av sitt stoff og det gir hennes beretning om de gamle bygdelivsskjebner fra Odalen en intensitet og troverdighet som berger den igjennem de litterære svakheter den ellers er merket av.

Lalli Løvlands bok er av annen art. Den er en bok av idag. Men den er såre opskriftsmessig. Der er jargon og bråkjekkhet, småbyintriger og ekteskapskjevl, selv den sympatiske katolske pater og den svovelosende evangeliske legpredikant mangler ikke. De løse og tilfeldige linjer i boken samler sig omsider i ett problem: de abnorme barn og

retten til å ta deres liv. Men Lalli Løvlands bok når med alt sitt strev ikke frem til nogen begrunnelse. Hun lar moren ta sitt abnorme barns liv. Men hvorfor? Det stiger intet svar frem av hennes skildring. Ingen mor roper på publikum for sociale sakers løsning med sitt eget barns liv som innsats. Ofte blir morskjærligheten martyrium; men den søker aldri martyriet over sitt barns lik. Da lever den heller i et ord fra Sigrid Undseths siste bok: «Om det går aldri så sjeis og alle svikter alle, så burde det være det siste som skjer at en mor svikter sine barn.» Det er en såre overfladisk og kynisk betraktning å mene at det abnorme liv, om det i mangt blir til tung byrde, ikke har annen mening enn hindringens og derfor kan fjernes. Men det er på denne overfladiskhet Lalli Løvland synes å ha bygget sin bok. Derfor leser man den — og så fortsetter livet — som før.

Erling Tobiassen.

Mot Tibets grenser. Av *Karl Ludvig Reichelt.* H. Aschehoug & Co. Oslo.

Et stykke heltesaga. En stordåd. En reise i «eventyrland» så spennende og interessant at en knapt kan legge boken fra sig før en har nådd slutten. Og den slutter med en klimaks som ganske tar pusten fra en.

For et herlig land, for et underlig land og folk, for et forferdelig land, for et land i mørke og nød, enda Gud skapte det til et paradis. Men slangen har slått sig om det. Dragen har fanget det i sine sterke klør. Og vi skjønner at bare en eneste ting kan fri og frelse det, løse det ut av dødsmaktenes lenker, nemlig frelsestegnet, Kristi kors og Guds allmaktsord i Kristi evangelium.

Vis oss tegn så skal vi tro, er en gammel menneskefordring.

Les denne bok og man får se tegnet, se Kristi kraft og tro hos en av hans tjenere, se Guds støttende og vernende hånd over den han utsender.

Mest av alt bringer denne bok oss til å tro på muligheten av det «umuligste»: Kristi evangeliums inngang blandt Kinas millioner. På hele denne lange reise til de innerste avkroker møter Reichelt gnister fra den hellige ild som ligger og ulmer og brer sig, ofte til lysende flammer. Knapt et sted hvor ikke Kristi navn er kjent. Og Kristi utsending blir tatt imot med glede, selv om det motsatte selvfølgelig forekommer.

Og boken gir et klart og gripende billede av hvad Buddhistmisjonen, denne verdens mest storstilte misjonstanke siden Pauli dager, hvad den vil og allerede går den sikre vei til, hele østens gjennemsyring av Kristi evangelium gjennem de første og største og dermed ned i folkedypet. Et langsiktig misjonsarbeide, en troens misjon i egentligste forstand. Men dess sikrere på Guds rikes seier.

Bare all den interessante geografiske viden denne boken kan skaffe oss var nok til å kjøpe den. Men bokens virkelige verdi ligger dog på et langt høiere plan.

J. Einrem.

Redaktørens adresse: Tromsø.
p. t. redaksjonssekr.: pastor *Jacob Steen Natvig,* Møllergt. 1, Oslo, tlf. 15386.